

04854

2001 SZEPT 1 1

163

TANÍTÓK
ÉS
TANÁROK
SZÁMÁRA

MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK

2001. 41. ÉVFOLYAM

4

A szerkesztő bizottság elnöke:

Dr. Szendrei János

Helyettes: Dr Varga István

A szerkesztő bizottság tagjai:

Dr. Frick Mária (Baja); Dr. Fülöp László (Kaposvár);

Dr. Lakotár Katalin (Szombathely); Dr. Miklovicz Árpád (Nyíregyháza);

Muholitsné Újvári Klára (Győr); Dr. Nagy Andor (Eger); Nanszákné Dr. Cserfalvi Ilona (Debrecen);

Dr. Mágóriné Huhn Ágnes (Szeged); Dr. Wirth Lajos (Jászberény); Dr. Zukovits Imre (Pécs).

Főszerkesztő:

Dr. Dobcsányi Ferenc

Helyettes: Rozgonyiné Dr. Molnár Emma

Szerkesztő:

Dr. Békési Imréné

A lap az Oktatási Minisztérium és a Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Karának támogatásával jelent meg.

TARTALOM

Pinczésné dr. Palásthy Ildikó: A lelki egészség sajátosságai kisiskolás korban	147
Gasparicsné dr. Kovács Erzsébet: Az írói névadás vizsgálata Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön című regényében	150
Dr. Bóra Ferenc: Sarolt – Géza fejedelem– István király a történelemtudomány tükrében	158
Tamus István–Tamusné Molnár Viktória: Rajzoktatásunk megteremtői és jelenlegi művelői ...	162
Dr. Légrádi László: Az egészségmegőrzés etikája	164

MŰHELY

Dr. Kunoss Judit: Az önálló hallgatói tanítások segítése levelező tagozaton	168
Dr. H. Tóth István: Helyesírástanításunk a kerettantervben	173
Kriveczkyné Molnár Katalin: Mit jelent a minőségbiztosítás az iskolában?	179
Németh Sándorné: Október 6-i megemlékezés	181

ÖRÖKSÉG

Szele Barna: A debreceni református nőnevelésről, tekintettel a tanítóképzésre	187
--	-----

SZEMLE

Dr. Füle Sándor: <i>Ködöböcz József</i> : Lakóhelyünk Sárospatak és környezete	189
Dr. Oláh János: <i>Gáspár László–Kelemen Elemér</i> : Neveléstörténet problématorétörténeti alapon ...	191
Dr. Domonkos János: A milleniumi zászlók	192
Dr. Karikó Sándor: In memoriam dr. Bereczki Sándor (1927–2000)	193

A lelki egészség sajátosságai kisiskolás korban

Örömünk: az ezerarcú gyermek,
feladatunk: a gyönyörűséges nevelés,
célunk: az értékes ember.

(Kozéki)

A kisiskolás kort az egyik legkiegyensúlyozottabb életkori periódusnak tekintik a pszichológusok. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy változásoktól és nehézségektől mentes lenne. Az iskolába lépéssel lezárul a gyermeki fejlődés játékos, derűs korszaka, s ez a követelményekkel, szabályozottsággal együtt az életmód és a viszonyrendszer változását vonja maga után.

A bio-szocio-pszichológiai jegyek alakulása sajátos vonásokat mutat:

– biológiai, szomatikus történések:

- bekövetkezik az első alakváltozás, jelentős a testmagasságnövekedés, zajlik a tejfogak elvesztése és a maradandó fogak kinövése,
- az agytérfogot hirtelen megnő, az ingerületi és gátlási folyamatok egyensúlyba kerülnek;

– mentális, viselkedésbeli megnyilvánulások:

- az emlékezeti kapacitás megnő, rögzítési és felidézési stratégiákat kezd el alkalmazni,
- megjelenik a gondolkodás fejlődése terén a konkrét fogalmakkal műveleteket végző intelligencia, a logikai osztályozás képessége,
- csökken az egocentrizmus, és fokozatosan kialakul a nézőpontátvétel, a szemléletváltás képessége;

– szociális változások:

- megjelenik a feladattudat a kötelességszerűen végzett tevékenységhez (tanulás) kapcsolódóan,
- tud alkalmazkodni tekintéllyel bíró személyek (pedagógusok) elvárásaihoz, képes az önkontrollra, a fegyelem elviselésére,
- megkezdődik a kortársakhoz való átpártolás.

E változásokat befolyásolni képes tényezők közül legmeghatározóbbak a család, az iskola és a kortársak.

A kisiskolás gyermek és a család

A család védő-óvó, támogató funkcióinak ebben az életkorban is érvényesülnie kell. A család segíti hozzá a gyermeket a körülötte lévő világra vonatkozó információkhoz; minősíti azokat az eseményeket, történéseket, amelyeknek a tagok a családon kívül részeseivé válnak; formálja a gyermek norma- és érték tudatát és identitását. Lehetőséget nyújt a pihenésre, a feltöltődésre, regenerálódásra, s ezáltal, illetve a család referáló, világot reprezentáló szerepe révén erősíti a nehézségekkel szembeni megküzdést, a lelki ellenálló képességet.

A szülő az egyre értebben megnyilvánuló gyermekben természetesen egyre inkább a partnert látja, így a családi munkamegosztásba is igyekszik bevonni. A gyermek érzékeli ezt a sze-

repváltást, s ő is megváltozott módon viszonyul a felnőttöz: már ritkábban él olyan kényszerítő viselkedések eszközével, mint a nyafogás, üvöltözés, hisztizés. Ezzel szemben viszont nem ritka, hogy szembesíti anyját vagy apját saját következtelenségükkel, gyaroltságukkal, sőt vitatkozik is velük. Ez már a felnőttmércek elsajátítását, azaz a szuperego uralkodóvá válását jelzi.

A szülő-gyermek együttműködésnek ezt a szintjét együttes szabályozásnak nevezzük. Ez nem valósul, nem valósulhat meg, ha a gyermek nem kap kellő támogatást, éretlen; ha túlkontrolláljuk, állandóan döntünk helyette, egyéniségvesztett; ha szeretetlenül, keményen, lélektelenül irányítjuk, magányos, bizonytalan, kiegyensúlyozatlan lesz.

Az alsó tagozat sajátosságai

Az iskola a nevelés intézményes formája. Mint szintér, szociálpszichológiai közeg is eltér a család személyességre, intimitásra épülő kapcsolatrendszerétől. De feladatai is más hierarchiába rendeződnek.

Az iskola egyik legfontosabb funkciója – az ismeretnyújtáson és a tanulni tanításon túl –, hogy formálja a gyermekek normákhoz, elvárásokhoz és másokhoz (pedagógusokhoz, iskolatársakhoz) való alkalmazkodás képességét (gondoljunk az iskola sajátos munkarendjére, teljesítményorientáltságára, fegyelempreferenciájára!).

A gyermek együttműködési készségének hiányát mentálhigiénés problémaként kell értelmeznünk, mely jelzése lehet külső vagy belső környezetével kapcsolatos egyensúlya felborulásának.

Az iskolai mentálhigiénés egészségfejlesztés moderátora a pedagógus. Eszköztárát egyéniség, a növendékekhez fűződő viszonya, irányítási stílusa – nevelői attitűdje, alkalmazott stratégiai határozzák meg.

Kisiskolás gyermekekkel foglalkozó pedagógusok akkor válhatnak hatékony irányítóivá a tanulók személyiségfejlődésének és ismeretsajátítási folyamatának, ha nem húznak éles határvonalat a család és iskola, a személyiségformálás és oktatás, a játék és munka, a tanóra és szünet stb. közé.

Mivel ebben az életkorban a gyermek felnőtt- és tekintélytisztelő, kellő empátiával, személyes modellnyújtással, kongruens viselkedéssel s az ezekhez társuló pszichológiai kulturáltsággal a tanító képes felvállalni a családi hatások erősítését vagy éppen kompenzálását.

A kortársak szerepe az iskoláskorban

Kisiskolás kortól erőteljesen megnő a társakkal töltött idő mennyisége, ezzel párhuzamosan csökken a családdal való együttlétre fordított idő. A kortársakkal átélt élmények új készségek és képességek elsajátítását teszik lehetővé.

A gyerekek többféle módon segítik elő egymás értelmi, szociális és erkölcsi fejlődését:

– megerősíthetik a viselkedés egyes fajtáit, míg másokat gátolhatnak,

– egymás számára viselkedési modellt jelenthetnek,

– fórumot képezhetnek, ahol az együttélést, közös törvénykezést, szabályalkotást gyakorolhatják.

A társas tér tágulása következtében a családban kialakult énkép már nem elegendő, így a gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy összebékítsék régi énképüket az új helyzetekben szerzett önmagukra vonatkozó információkkal. Elkezdik önmagukat bemérni, más gyerekekhez viszonyítani. A társas összehasonlítás a gyermek fejlődő énfogalmának legfontosabb szabályozó elve. Baráti kapcsolatát gátolni, tiltani tehát nem szerencsés.

A felnőtt és kortárs szociális környezet nem megfelelő funkcionálása a gyermeki viselkedés megváltozását vonja maga után, az egészséges, természetes megnyilvánulások helyébe mentális és viselkedészavarok lépnek.

A megzavart személyiségfejlődésű gyermek viselkedésjellemezői

A tünetek két nagy csoportba sorolhatók: beszélhetünk fejlődési retardációkról és neurotikus megnyilvánulásokról.

A *retardáció* a fejlődési témpó lelassulását jelenti. Ez megnyilvánulhat testi és lelki téren egyaránt.

A *testi retardáció* a szomatikus elmaradottság alapján ismerhető fel, a gyerekek életkorukhoz képest alacsony növésűek, soványak, fáradékonyak. Mozgásuk célszerűtlen, koordinálatlan, ügyetlen, izomerejük gyenge. A motoros fejletlenségből beszédzavarok, beszédhibák is származhatnak.

A testi elmaradottságot gyakran *pszichikus retardáció* is követi, amely infantilis, gyerekes viselkedéssel, iskolai teljesítési problémákkal (figyelem-, érdeklődés-, gondolkodászavar) és ezekből fakadó rendellenes magatartási megnyilvánulásokkal (pl. iskolaundor, iskolafóbia) jár együtt.

A *neurotikus megnyilvánulások* emocionális, érzelmi megterhelésre létrejövő, működési, alkalmazkodási zavarok. Háttérükben a gyermek tudatosan átélt vagy nem tudatos szorongása áll. A szorongás állandósult, szétáradó félelem.

Fajtai: a szeparációs (a szeretet, a szeretett személy elvesztésétől való félelem), a büntudati vagy a teljesítményszorongásos szindróma.

Tünetei lehetnek:

mozgásos jellegűek (nem kontrollált mozgás pl. kéz-, szemháj-, százug, hang remegése), fiziológiai reakciók (pl. heves szívdobogás, gyomor- és bélrendszeri panaszok, verejtékezés, nyugtalan alvás, légzési nehézségek),

pszichés reakciók (pl. önértékelési, tanulási, illetve viselkedési zavarok).

A szorongás, ha legalább 2 hétig fennáll, azt jelzi, hogy az egyén nehézségekkel küszködik a környezetéhez való alkalmazkodásban.

A kisiskolás kori neurotikus megnyilvánulások körébe tartoznak:

– a depresszív magatartás (nyomott, szomorú, nyugtalan, közömbös vagy mindenütt veszélyt gyanító viselkedés),

– az ismétlődő, indokolatlan kényszerítő gondolatok és cselekvési késztetések,

– a disszociális tünetek, mint a hazudozás, trágár beszéd, agresszivitás, lopás vagy csavargás,

– az ezek helyébe lépő pótcselekvések (az ujjszopás, körömrágás, hajkitépés, szájarapdálás)

– és a pszichogén funkciózavarok, melyek olyan szervi hibás működések, amelyeknek nincs organikus oka, a zavar kialakulása pszichikus tényezőknek tulajdonítható (pl. alvászavarok, fejfájás, légzésvizsgálatok, táplálkozási és ürítési problémák).

Ezek háttérében észre kell vennünk a kapcsolati mozgatórugókat: a normális fejlődést akadályozó konfliktusokat. Ezeket kell megszüntetnünk. Olyan körülményeket kell a fejlődő gyermeki személyiség számára teremtenünk, melyben a segítségkérő tünetek feleslegessé válnak.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

Bagdy Emőke–Telkes József, 1998. Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában. Tk. K., Bp.

Demcsákné Kelen Ilona, 1982. Pszichoszomatikus zavarok gyermek- és ifjúkorban. Medicina. Bp.

Forrai Tiborné, 1968. Iskolai teljesítmény és szorongás. Ak. K. Bp.

György Júlia, 1965. A nehezen nevelhető gyermek. Medicina, Bp. 1967. Az antiszociális személyiség. Medicina, Bp.

Murányi Kovács Endréné–Kabainé Huszka Antónia, 1988. A gyermekkori és a serdülőkori személyiségzavarok pszichológiája. Tk. K. Bp.

Popper Péter–Feuer Mária, 1992. Gyerekek–szülők–pszichológusok. Ak. K. Bp.

Vajda Zsuzsanna, 1994. Nevelés, pszichológia, kultúra. Dinasztia Kiadó.

Az írói névadás vizsgálata Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön című regényében

*„Közülünk való vagy, vérünk vagy, a mi
eresztésünk vagy, beszélj rólunk azoknak,
akik közé küldünk.”¹*

I. A KINCSKERESŐ KISKÖDMÖN KELETKEZÉSE AZ ÉLETRAJZ ÉS AZ ELŐZMÉNYEK TÚKRÉBEN

Móra Ferenc alakja elsősorban gyermekíróként él az olvasók tudatában, pedig a látszólag gyermekeknek szóló írások az érett ember bölcsességét sugározzák, annyi jóságot és szeretetet árasztanak – amit egyesek túl soknak is tartanak –, hogy az a felnőttek számára is tartalékol szolgáltathat. Maga az író is efféle tartalomokból meríthetett. Életét, írói pályáját a gyermekkorából, a kiskunfélegyházi környezetből, az otthonról hozott élmények, emlékek határozták meg. Ezt fejezik ki nem sokkal halála előtt megfogalmazott szavai: „Hiába van énnekem most fehér fejem, és hiába van rajtam foltalan ruha, és hiába süt rám... díszes környezet, én mégiscsak ... a hajnalban megfoltozott ruhájú Fercsike vagyok...”², és ezt példázzák azok a művei is, amelyekben újraéli gyermekkorát. Nem egyszerűen önéletrajzi vallomásnak tekinthetők ezek az írások, sokkal inkább a felnőtt ember mítoszteremtése nyilvánul meg bennük a bölcsesség, a szelíd jóság és a finom derű közvetítésével.

Az 1918-ban megjelent Kincskereső kisködmön is ilyen alkotás. Művészi önéletrajz, amelyben a valóság és a mese elemei keverednek egymással. Műfaját tekintve gyermekregény, fejezetei azonban önmagukban is kerek egészet alkotnak, nem egy közülük már korábban megjelent önálló elbeszélésként. Az író kisebb-nagyobb változtatásokat téve rajtuk, úgy kapcsolta össze őket, hogy egységes történet kerekedjen belőlük, amelynek tanulságát lépten-nyomon meg is fogalmazta: „A szeretet az élet”.³

A Kincskereső kisködmön azonban nemcsak a belőle kiolvasható értékekkel, hanem a megfogalmazás módjával, stílusával, írójának tudatos, művészi igényű nyelvhasználatával is hat az olvasójára. Ennek a hatásnak – a történet és a szereplők kiválasztásán túl – az írói névadás is egyik eleme. Név és viselője szoros kapcsolatban vannak egymással, a név a hős hitelesítésének egyik eszköze. A névválasztás indítékai, a nevek jelentéstanai, szerkezeti sajátosságai az író szándékának, ízlésének, tapasztalatainak, valamint a történet témájának, idejének, helyszínének függvényében jönnek létre. Dolgozatomban ezekkel a kérdésekkel kívánok foglalkozni Móra Ferenc Kincskereső kisködmön című regénye alapján.

II. A REGÉNYBEN ELŐFORDULÓ TULAJDONNEVEK TÍPUSAI

A 141 oldal terjedelmű regényben összesen 567 név fordul elő. Ez oldalanként átlagosan 9,2 – azaz soronként egy – név használatát is jelenti. Van olyan oldal, amelyen 18 név szerepel.

A nevek nagy számának valószínűleg az az oka, hogy a könyv egyes fejezetei külön kis elbeszélések, egy-egy eseményt idéznek fel, amelyben legalább 3–4 szereplő vesz részt. E hősök egy része végig jelen van a regényben (Gergő, Küsmödi), más része egy-egy epizódban tűnik fel (Kese kalapos, Csorbóka úr, Bordács keresztapa), megint más részük pedig többször felbukkan a történetben (Titulász doktor, Messzi Gyurka, Báró cigány).

A nevek típusai, arányai:

1. Személynevek	465	82,01%
a) családnevek	3	
b) keresztnévek	30	
c) becenevek	54	
2. Állatnevek	37	6,52%
3. Helynevek	12	2,11%
a) csillagnevek	2	
b) földrész-, ország-, tájnevek	2	
c) hegy- és víznevek	5	
d) helységnevek	1	
e) belterületi helynevek	–	
f) külterületi helynevek	2	
4. Emberi létesítmények nevei	6	1,05%
5. Szellemi alkotások nevei	43	9,24%
a) címek	15	
b) írói névadás	28	

III. A SZEMÉLYNEVEK VIZSGÁLATA

1. A nevek előfordulásának gyakorisági sorrendje és a névváltozatok száma:

A 42 szereplő 446 névelőfordulással szerepel a műben. A személyekre utalásnak ez a változottsága megfelel a hősök közötti gazdag kapcsolatrendszernek.

1. Küsmüdi	68	13	14. Kese kalapos	8	2
2. Gergő	55	10	15. Csorbóka úr	8	2
3. Cintula	45	2	16. Kis Pipitér	5	2
4. Messzi Gyurka	37	2	17. Turán Laci	5	2
5. Péter apó	36	1	18. Mitetszik	5	3
6. Malvinka	27	4	19. Veszkény Gyuszi	4	2
7. Gáborka	27	3	20. Nácika	4	1
8. Báró cigány	25	7	21. Habók Fügedi	4	1
9. Cötkény varga	15	8	22. Marika	4	1
10. Titulász doktor	14	5	23. Janó bácsi	2	1
11. Márton szücs	10	5	24. Vízhányóné	2	2
12. Pálistók Peti	9	3	25. Bordács keresztapa	2	2
13. Gáspár apó	9	3			

A fennmaradó 16 név egy előfordulással szerepel.

2. A névadás indítékai, a nevek és a szereplők

A névadás motivációnak vizsgálata előtt érdemes megemlíteni azt az arányt (aránytalanságot), amely a férfi és női szereplők számában megnyilvánul. A 42 szereplő között mindössze 7 nő fordul elő. A névelőfordulásokban ez az arány még kedvezőtlenebb, a 446 névből mindössze 37 vonatkozik rájuk. Ez azonban nem azt jelenti, mintha a női szereplők kevésbé volnának fontosak a történetben, hiszen az édesanya és Malvinka alakja meghatározó a főszereplő számára, és ez mind cselekedeteiben, mint pedig szavaiban meg is nyilvánul. Az édesanya neve mindössze egy alkalommal fordul elő, mivel az író őt elsősorban a családon belül látatja. Malvinka néven nevezése már szükségsegerűbb, a kisebb számú névelőfordulás azonban itt is azzal magyarázható, hogy az író elsősorban Gergővel való kapcsolatában ábrázolja, az élénk fantáziájú kislány pedig gyakran tündérműnek emlegeti. A regény témája, helyszíne, a főszereplő gyermek volta és a szereplők kapcsolatrendszere tehát együttesen teremti meg a szereplők arányát.

a) Valós nevek:

Bár a regény erősen önéletrajzi ihletésű, a személynevek közül mindössze 3 esetben igazolható a valós név megtartása, mégpedig az író szüleinek és kishúgának esetében. Móra Márton a történetben is Márton szücsként szerepel, az édesanya, Juhász Anna Annus néni megszólítással, a torokgyíkban meghalt kishűg a valóságban is Marika volt. E neveknek a viszonylag csekély száma valószínűleg a bevezetőben említett „mitoszteremtési” szándékkal is összefügg.

b) Fiktív nevek:

A regény legtöbb szereplőjének neve fiktív. Ebből a szempontból különösen érdekes, hogy az író bár a főszereplő alakjában önmagát rajzolta meg, saját nevét megváltoztatta, hősét Gergőnek nevezte.

Móra Ferenc ugyanazt a témát, olykor történetet – kisebb-nagyobb változtatásokkal – életében többször is megírta. Az írói szándéknak megfelelően nemcsak az eseményeket, hanem a szereplők egyéniségét, ezzel együtt nevét is megváltoztatta. Az alábbi felsorolás néhány ilyen, a Kincskereső kisködmönhöz kapcsolódó eltérést mutat:

<i>Kincskereső kisködmön-beli név</i>	<i>korábbi elbeszélésbeli név</i>	<i>az elbeszélés címe</i>
<i>Bordács keresztapám</i>	<i>Borbás keresztapám nagyesszű Gyurgyóka</i>	<i>Istenkeresés Nagyesszű Gyurgyóka</i>
<i>Cintula</i>	<i>Vas Matyi Cintula Pali</i>	<i>A ködmön Furfangos Cintula</i>
<i>Csorbóka úr</i>	<i>Gergulics bácsi</i>	<i>Gergulics inasa</i>
<i>Csókaszemű Fajki bácsi</i>	<i>Kesik bácsi</i>	<i>Furfangos Cintula</i>
<i>Maksus (Küsmödi)</i>	<i>Torongyos Ignác</i>	<i>Furfangos Cintula</i>
<i>Messzi Gyurka</i>	<i>Öreg Banos pék</i>	<i>Három Matyi</i>
<i>Pálistók Peti</i>	<i>Matyi bácsi</i>	<i>A cinegekirály</i>
<i>Kis Pipitér Gazsi</i>	<i>Három Matyi</i>	<i>Három Matyi</i>
	<i>egy kis pajtásunk</i>	<i>Furfangos Cintula</i>

A korábbi nevek megváltoztatása több okból történhetett. Olykor csak csekély, hangzásbeli különbség van a két név között (Borbás-Bordács), máskor teljesen különböznek egymástól, jóllehet a szereplő karaktere nem változott. Az új név olykor hangulatában különbözik elődjétől (Gergulics bácsi – Csorbóka úr), jobban kifejezi a figura milyenségét (Kesik bácsi – csókaszemű Fajki bácsi), vagy másik tulajdonságát emeli ki (Vas Matyi – Cintula): a népmesehősökre jellemző nevet egy valósabb, ráadásul keresztnév nélkül használt név váltja fel, amely talán a fiú kamasz voltának jobban megfelel; a Torongyos Ignác – Maksus párbajban pedig az első változat a rongyos külsőre utalhat, a másodikat pedig az író így magyarázza: „A fiúk csak öreg Maksusnak hívták, mint a betlehemes játékban a pásztorok öregapját. Gúnyája, szakálla, mint annak, még a szava is olyan dörmögő volt.”⁴

Olyanra is van példa, amikor az író a történetet és benne a szereplő karakterét is némileg átalakítja, és ehhez választ új nevet: a Kincskereső kisködmönben Bordács keresztapámnak titulált szereplő a nagyesszű Gyurgyóka nevet viselte egy korábbi elbeszélésben, amelyben a történet tanulsága és végkicsengése még más írói célnak felelt meg.

Hasonlóképpen a Három Matyi átdolgozásában a korábbi Banos pékből Küsmödi, Három Matyiból pedig Pálistók Peti lesz. Az utóbbi névnek érdekessége, hogy a benne előforduló három keresztnév közvetve visszautal az előző névre.

A cinegekirály című elbeszélésben még „öreg udvarosunk”-ként emlegetett Matyi bácsi a regény azonos című fejezetében már Messzi Gyurkaként szerepel – ő egyike azon szereplőknek, akik végig jelen vannak a történetben. Neve közé közé a nevek közé tartozik, amelyekben az eredeti (melléknévi, köznévi) jelentés még nem homályosult el, így viselőjük valamely tulajdonságára közvetlenül vagy metaforikusan utalnak. A regényben ilyen nevek még: Nekopogi Kovács, Kis Pipitér Gazsi, Mitetszik boltos. A Habók Fügedi név már inkább a ragadványnév kategóriájába sorolható.

A Kese kalapos, Holló asztalosék, Sánta bognárék, Túri bíró típusú nevek már nem utalnak közvetlenül viselőjükre, bár az eredeti jelentés még ezekben sem homályosult el.

Figyelmet érdemel még Titulász doktor neve, amelyről a Titulász bankója című elbeszélésben egy öreg rongyszedő nevéként fordul elő, s maga az író így minősíti: „Furcsa név biz ez...”⁵

Végezetül szólni kell arról a jelenségről is, hogy az író miért ad vagy nem ad nevet hősének. Kis Pipitér Gagszi néven szerepel a regényben egy vézna, félnék kisfiú abban a fejezetben, amelyik arról szól, hogyan tették lóvá a gyerekek Küsmödi-Maksust. Ugyanezt a történetet korábban Móra úgy írta meg, hogy a kisfiúnak nem adott nevet, egy kis pajtásunkként említette, a figyelmet teljes egészében a szituáció főszereplőire irányította. A Kincskereső kisködmön-beli névválasztás jól tükrözi az írói szándék módosulását. Móra kibővítette a történetet, a figurát élőbbé tette, a gyermeki ártatlanság és kiszolgáltatottság és a felnőtt kapzsisága, rosszindulata kontrasztosabb lett ezáltal is.

A regényben egy olyan szereplő fordul elő, akinek az író nem adott nevet. A tanító úr említő név és megszólítás vonatkozik rá. Névnélkülisége talán azzal magyarázható, hogy a történetben főleg az iskolai környezetben játszik szerepet. az író elsősorban a gyerekek szemével látatja. A felnőttek világában pedig környezete ilyen módon fejezi ki tiszteletét iránta.

c) Irodalmi művekből vett nevek:

Móra a szereplők elnevezésében 2 alkalommal használ irodalmi, pontosabban mesei neveket. Gergőt szólítja ifjú Árgyilus királyfinak Báró cigány, valamint Malvinkát nevezi Meluzinának Gergő első találkozásukkor. Mindkét használat egyedi, meghatározott szituációhoz kapcsolódik, a megnevezetről alkotott benyomást tükrözi.

d) Nem szereplőkre vonatkozó személynevek:

E nevek egy részét a szellemi alkotások nevei kategóriába tartozó írói névadás csoporton belül tárgyalom, mivel irodalmi hősről van szó, akiknek neve nem a szereplőkhöz kapcsolódik, hanem a történetben valamilyen vonatkozásuk alapján említődik (így például Hófehérke, Jancsi és Juliska).

Ugyancsak a szellemi alkotások nevei kategóriába soroltam azokat a személyneveket, amelyek irodalmi művek címében szerepeltek (Lúdas Matyi, Csalóka Péter).

Vizsgont sajátos helyet foglalnak el azok a nevek, amelyek Istenre vonatkoznak a regényben. Az Isten név 10 változatban, összesen 37 alkalommal fordul elő. E változatok egy része állandósult kifejezésekben szerepel: Isten nyugtassa, ha Isten éltet; Dicsőség Istennek; Áldja meg az Isten; Tudja Isten; Minden jó lélek dicséri az urat; más része azonban mint konkrét személyhez (szereplőhöz) forduló megszólítás: Gergő gyermeki tiszasággal ajánlja fel kincsét, az üvegcserepeket Istennek: „Attól a sok szépségtől, amit azon keresztül látni, mindjárt megvidámodsz, Istenkém.”⁶ Álmban az angyalok és Isten így „beszélnek”: „lásd, Uram, mégiscsak jószívűek az emberek.”⁷ „És szórtá, szórtá az Istenke a pénzeket.”⁸ „Ezt elteszem – mondta mosolyogva az Úr.”⁹

3. A nevek szerkezeti vizsgálata

Az alábbi táblázatban összefoglaltam a mű szereplőinek névváltozatait:

Szereplő	Családnév+Keresztnév	Családnév	Keresztnév	Becenév	Egyéb	Név-változat
Ábel pandúr	-	-	-	-	<i>Ábel pandúr</i>	1
Báró cigány	-	<i>Báró cigány</i>	-	-	<i>Báró cigány, Báró apó. Báró Bácsi, öreg Báró cigány, öreg Báró. Nagy Báró</i>	7
Báró-gyerekek	-	-	-	-	<i>Kis Báró</i>	1
Báró-gyerekek	-	-	-	-	<i>Kis Bárók</i>	1
Bojóká ács	-	-	-	-	<i>Bojóká ács</i>	1
Bordács keresztanya	-	-	-	-	<i>Bordács keresztanyám</i>	1

Bordács keresztapa	-	<i>Bordács</i>	-	-	<i>Bordács Keresztapám</i>	2
Cintula	-	<i>Cintula</i>	-	-	<i>A nagy Cintula</i>	2
Cötkény varga	-	<i>Cötkény</i>	-	-	<i>Cötkény bácsi, Cötkény ücsém, Cötkény szomszéd, Cötkény uram, Cötkény varga, az öreg Cötkény</i>	7
Cötkény varga Fia	-	-	-	<i>Gáborka</i>	<i>Kis Cötkény, Kis Cötkényék</i>	3
Csorbóka úr	-	-	-	-	<i>Csorbóka szomszéd, Csorbóka úr</i>	2
Fajki bácsi	-	-	-	-	<i>Fajki bácsi</i>	1
Gáspár apó	-	-	-	-	<i>Gáspár apó, Gáspár harangozó, az öreg Gáspár</i>	3
Gergő	-	-	<i>Gergő</i>	<i>Gergőke, Gergőkém</i>	<i>Gergő báró, Gergő deák, Gergő fiam, Gergő gyerek, Kis Gergő, Szücsék Gergője, ifjú Árgyelus királyfi</i>	10
Gergő édes- anyja	-	-	-	-	<i>Annus néni</i>	1
Gergő kishúga	-	-	-	<i>Marika</i>	-	1
Habók Fügedi	-	-	-	-	<i>Habók Fügedi</i>	1
Holló asztalosék	-	-	-	-	<i>Holló asztalosék</i>	1
Jano bácsi	-	-	-	-	<i>Jano bácsi</i>	1
János bácsi	-	-	-	-	<i>János bácsi</i>	1
Kese kalapos	-	-	-	-	<i>Kese kalapos</i>	1
Küsmödi	<i>Küsmödi Kelemen</i>	<i>Küsmödi</i>	-	-	<i>Küsmödi bácsi, Bibájos Küsmödi, az öreg Küsmödi, a vén Küsmödi, Kincses Küsmödi, Hatalmas Küsmödi, Együgyű Küsmödi, Füllentős Küsmödi, a Gergő Küsmödi, Maksus bácsi, Öreg Maksus</i>	13
Malvinka	-	-	-	<i>Malvinka</i>	<i>Malvinka néni, Meluzina Szép Meluzina</i>	3
Marcsóka	-	-	-	<i>Marcsóka</i>	-	1
Márton szücs	-	-	<i>Márton</i>	<i>Mártonkám</i>	<i>Márton komu, Márton szücs, Márton szomszéd</i>	5
Matókné	-	-	-	-	<i>Öreg Matókné</i>	1
Messzi Gyurka	<i>Messzi Gyurka</i>	-	-	-	<i>Gyurka bácsi</i>	2
Mitetszik boltos	-	<i>Mitetszik</i>	-	-	<i>Mitetszik úr, Mitetszik boltos</i>	3
Nácika	-	-	-	<i>Nácika</i>	-	1
Nebula bácsi	-	-	-	-	<i>Nebula bácsi</i>	1
Nekopogi kovács	-	-	-	-	<i>Nekopogi kovács</i>	1

Pálistók Peti	<i>Pálistók Peti</i>	-	-	<i>Peti</i>	<i>Az öreg Maksus unokája</i>	3
Péter apó	-	-	-	-	<i>Péter apó</i>	1
Pipitér Gazsi	-	-	-	-	<i>Kis Pipitér Kis Pipitér Gazsi</i>	2
Sánta bognárék	-	-	-	-	<i>Sánta bognárék</i>	1
Támadi bácsi	-	-	-	-	<i>Támadi bácsi</i>	1
Tarán Laci	<i>Tarán Laci</i>	-	-	-	<i>a Tarán kapitány Laci fia</i>	2
Titulász doktor	-	-	-	-	<i>Titulász doktor, Titulász doktor Bácsi, Titulász doktor úr, az öreg Titulász, az öreg Titulász doktor</i>	5
Túri bíró fia	-	-	-	-	<i>Túri bíró fia</i>	1
Veszékény Gyuszi	<i>Veszékény Gyuszi</i>	-	-	-	<i>A Veszékény prókátor fia</i>	2
Vízhányóné	-	-	-	-	<i>az öreg Vízhányóné, Mári néni</i>	

Szerkezeti szempontból a személynevek a következő típusokba sorolhatók:

a) egyelemű nevek: 103+31

családnév: 29

keresztnev: 30

becenév: 54

Ugyancsak egyeleműként 31 esetben fordulnak elő az Istenre vonatkozó nevek.

b) kételemű nevek: 37

családnév+keresztnev: 1

családnév+becenév: 36

c) névkiegészítővel ellátott nevek: 269

1. jelzős nevek:

– életkorra utaló jelzővel: *öreg Báró cigány, öreg Báró, nagy Báró, kis Báró, kis Bárók, öreg Cötkény, kis Cötkény, kis Cötkényék, az öreg Gáspár, kis Gergő, az öreg Küsmödi, a vén Küsmödi, öreg Maksus, öreg Matókné, az öreg Titulász, az öreg Titulász doktor, az öreg Vízhányóné,*

– tulajdonságra utaló jelzővel: *nagy Cintula, Hubók Fügedi, bűbajos Küsmödi, kincses Küsmödi, hatalmas Küsmödi, együgyű Küsmödi, Szép Meluzina, kis Pipitér, kis Pipitér Gazsi,*

– rokoni viszonyra utaló jelzővel: *szücsék Gergője,*

– személyre utaló jelzővel: *a Gergő Küsmödje, az öreg Maksus unokája, a Tarán kapitány Laci fia, Túri bíró fia, a Veszékény prókátor fia,*

2. utótaggal ellátott nevek:

– életkorra utaló utótaggal: *Báró apó, Báró bácsi, Cötkény bácsi, Fajki bácsi, Gáspár apó, Gergő gyerek, Annus néni, Jano bácsi, János bácsi, Küsmödi bácsi, Maksus bácsi, Malvinka néni, Gyurka bácsi, Nebula bácsi, Péter apó, Támadi bácsi, Titulász doktor bácsi, Mári néni*

– foglalkozásra utaló utótaggal: *Ábel pandúr, Bojóku ács, Cötkény varga, Gáspár harangozó, Gergő deák, Holló asztalosék, Kese kalapos, Márton szücs, Mitetszik boltos, Nekopogi kovács, Sánta bognárék, Titulász doktor*

– rokoni kapcsolatra utaló utótaggal: *Bordács keresztanyám, Bordács keresztapám, Márton koma,*

– nemzetiségre utaló utótaggal: *Báró cigány,*

– az emberi kapcsolatra utaló utótaggal: *Cötkény öcsém, Cötkény szomszéd, Cötkény uram, Csorbóka szomszéd, Csorbóka úr, Gergő báró, Gergő fiam. Márton szomszéd, Mitetszik úr, Titulász doktor úr.*

A névkiegészítővel ellátott nevek nagy száma jelzi, hogy Móra a szereplők jellemzésére és az emberi kapcsolatok érzékeltetésére az egyéb nyelvi eszközök mellett a neveket is fontosnak tartotta. A regény egészére jellemző bizonyos családiaság, közvetlenség, amelyet mesebeli elemek színez-

nek. Ennek a hangulatnak a megteremtésében részben a közvetlen megszólítások, részben pedig a határozott névelős névhasználat játszanak szerepet: „... csináltunk egy létrát a *Bojóka áccsal*”¹⁰, „Hol a *Marika* jön le mihozzánk, hol mink megyünk fel őhozzájuk.”¹¹ „Az bizony az én bátyókám, a *Gergő báró*, a malomvári szücsnek a fia...”¹² „A *Kese kalapos* iskolájában nem kellett se könyv, se írka.”¹³

A falusi környezet közvetlenségére jellemzők az ilyesfajta névhasználatok is, mint a *Gergő gyerek*, az *öreg Maksus unokája*, a *Tarán kapitány Laci fia*, a *Túri bíró fia*, a *Veszékeny prókátor fia*.

A közösség szerkezetét jól tükrözi az orvos és a könyvtáros úrként való megszólítása, az iparosok közé tartozók nevében a foglalkozásuk feltüntetése (*Bojóka ács*, *Holló asztalosék*, *Kese kalapos*, *Nekopogi kovács*, *Sánta bogárnék*), az öreg csősz *Messzi Gyurkaként* való titulálása.

Jellegetes a gyermek-felnőtt kapcsolat érzékeltetése a névhasználat segítségével. Gergő a közvetlen megszólításokban a *bácsi*, *néni* utótagos neveket használja, míg a felnőttek általában a pusztá keresztnevéen, vagy a – nem csupán az életkorára utaló, hanem kedveskedő – kis jelzős keresztnevéen szólítják.

Ugyancsak megfigyelhető az a felnőtt-gyermek kommunikációban nem ritka jelenség, hogy a felnőtt önmagát megnevezve beszél a gyerekekhez: „No, kislíú, hát most már mit adjak én neked, amiért vizet hoztál a *Jano bácsinak*?”¹⁴ „A kisember azért van megijedve, mert azt hiszi, hogy *Küsmödi bácsi* nem éri be az ilyen szegényemberes kosztal. Ne féltse a kisember *Küsmödi bácsit*. Jó ember a *Küsmödi bácsi*...”¹⁵

IV. AZ ÁLLATNEVEK VIZSGÁLATA

A történetben több állat is szerepel is szerepel, de közülük csak 3 kapott nevet. Nevük összesen 37 alkalommal fordul elő.

Messzi Gyurka kutyájának nevei:

Mitvisz (1), a *Mitvisz (9)*, a *Mitvisz kutya (4)*, *Mellecsontvisz (1)*

A névadás motivációja egyértelmű, a név hangulata játékosságot áraszt, sőt alkalmat ad további nyelvi leleményre: „(Pajtás macska) most már csak a csonttal futott a Mitvisz kutya elöl, aki azt csaholta, hogy igen szeretné a nevét Mellecsontviszre változtatni.”¹⁶

Malvin macskájának neve:

Pajtás (5), a *Pajtás (8)*, *Pajtás macska (1)*, a *Pajtás macska (3)*, az *öreg Pajtás macska (1)*.

A névadás az állat és gazdája közötti viszonyra utal. A név hangrendje, szótagszáma alapján jó hangzású.

Bordács keresztapa szamarának neve:

Virgonc (3), *Virgonc csacsi (1)*

A Virgonc mint számarnév felbukkan Móra egy korábbi elbeszélésében. Abban a történetben a név és viselője között megvan az összhang, a csacsi szertelensége miatt illik rá a neve. A regénybeli számarról viszont ezt mondja maga az elbeszélő: „a Virgoncnak csak a neve volt virgonc. Nagyon megfontolt járású paripa volt...”¹⁷

V. A HELYNEVEK VIZSGÁLATA

A regényben előforduló helynevek típusai:

1. Csillagnevek: *Fiastyúk (1)*, *Tejút (1)*
2. Földrészek, országok, tájak nevei: *Tündérország (2)*
3. Hely- és víznevek: *Cigány-tó (2)*, *Duna (1)*, *Szilér (1)*, *Tisza (1)*
4. Helységnevek: *Földvár (1)*
5. Kültérületi helynevek: *Bordács-szőlő (1)*, *Xaxa-barlang (1)*

Móra regényében a mese és a valóság sajátosan keveredik egymással, és ez a helynevek használatában is megnyilvánul.

VI. EMBERI LÉTESÍTMÉNYEK NEVEINEK VIZSGÁLATA

A tulajdonnevek ezen típusa a regény cselekményéből, szerkezetéből adódóan viszonylag kis számban fordul elő. A megnevezett létesítmények és elnevezések valóságosak:

Bordács porta, Macska-vár, Mária-kép, Saskő-vár, Szent János-szobor, Támadi-vár. A létesítménynevek mindegyike kételemű, a köznévi utótag utal a létesítmény jellegére. Az előtag 4 esetben tulajdonnévi, 2 esetben köznévi eredetű.

VII. SZELLEMI ALKOTÁSOK NEVEINEK VIZSGÁLATA

1. Címek: *Csalóka Péter, Csontos Szigfrid (8), Ezeregyéj, Fehérlófia, Florenc és Lion, Júlia szép leány, Koplaló Mátyás, Lúdas Matyi*

A nevek többségükben a könyv egyik fejezetében fordulnak elő, amely Gergő könyvárúsi pályafutását beszéli el. Olyan könyvcímek ezek, amelyek valószínűleg a kor ismert és népszerű gyermekirodalmi olvasmányait jelzik. Aktualitásukra utal az a tény is, hogy mind a regényt megelőző, mind egy későbbi elbeszélés-változatban ugyanebben a történetben részben más címek fordulnak elő. Az 1911-es Gergulics inasa című elbeszélésben még nem szerepel az Ezeregyéj, a Florenc és Lion, a Csontos Szigfrid, helyette a Csalóka Péter az a könyv, amely miatt Gergő minden másról megfeledkezik. Az 1925-ös Karácsonyi könyvpiac című változatban Móra megtartja a Csontos Szigfridet, a korábbi könyvek mellett azonban újakat is megnevez (Istenfélő Genovéva, Richilda vagy a varázstükkör, Sziklához láncolt Gergely), illetve a korábbi címeket alcímekkel egészíti ki: Hirpin herceg vagy a fehér ló fia, Koplaló Mátyás vagy a három veres ördög...

A regénybeli címek többsége személynévi eredetű, olyan írói névadással keletkezett, amely a főszereplő valamely tulajdonságára utal.

2. Írói névadással keletkezett nevek:

Aladdin (5), Árgyélus királyfi, Cicelle, csonttalan Szigfridek, Dávid, Fortunátus, Hófehérke, Jancsi, Juliska, Maksus, Meluzina, Meluzina tündér, Törzsök Jankó

Ebbe a kategóriába olyan neveket soroltam, amelyek más irodalmi művekből származnak, azonban nem címként szerepelnek. Móra a regény egy-egy mozzanatához kapcsolja őket, feltételezi ismertségüket, vagy ő maga adja meg eredetüket (Maksus). A személynévek vizsgálatában foglalkoztam azzal a három névvel (Árgyélus királyfi, Maksus, Meluzina), amelyek a történet valamelyik szereplőjének megnevezésére szolgálnak.

VIII. ÖSSZEGZÉS

Az írói névadás motivációit, a nevek jelentéstani, szerkezeti sajátosságait, a nevek és viselőik, valamint a szereplők egymáshoz való viszonyát vizsgálva megállapítható, hogy Móra Ferenc nagy tudatossággal és művészi igénnyel foglalta egybe történeteit, az anyanyelv kínálta lehetőségekből gazdagon merített. A Kincskereső kisködmön témáját, gondolatvilágát, azt az emberi környezetet, amelyek ezeknek a gondolatoknak a megfogalmazásához keretül szolgálnak, hitelessé és valóságossá teszik az író által megalkotott (felidézett) figurák és az őket azonosító nevek.

JEGYZETEK

1. Hegedűs András: Legkedvesebb íróim. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1971. 233.
2. Hegedűs András: Uo. 233.
3. Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1968. 150
4. Móra Ferenc: Uo. 101.
5. Móra Ferenc: Titulász bankója. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1977. 237.
- 6–17. Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1968.

1. Hajdú Mihály: Magyar tulajdonnevek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
2. Hegedűs András: Legkedvesebb íróim. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1971.
3. Komáromi Gabriella: A gyermekkönyvek titkos kertje. Pannonica Kiadó, 1998.
4. Móra Ferenc: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1962.
5. Móra Ferenc: Furfangos Cintula. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1953.
6. Móra Ferenc: A körtemuzsika. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1975.
7. Móra Ferenc: Titulász bankója. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1977.
8. Mórától Móráról. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
9. Kiss Antal: Személynevek használata novellákban. Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai II. Budapest–Miskolc, 1997.
10. Kovács Erika: Személynevek vizsgálata Németh László korai novelláiban. Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai II. Budapest–Miskolc, 1997.
11. Kovalovszky Miklós: Az irodalmi névadás. Budapest, 1934.

DR. BÓRA FERENC
ny. főiskolai tanár
Budapest

Sarolt – Géza fejedelem – István király a történelemtudomány tükrében

Sarolt

Vajk anyjának¹, első királyunk édesanyjának személyét több mint ezer év alatt sem tudta egyértelműen megrajzolni a történelemtudomány. A forrásanyagok két verziót erősítettek meg az idők folyamán. Az egyik a lengyel évkönyvekre épült, melyekben az olvasható, hogy Mjeskó fejedelemnek volt egy Adelhaid nevű megkeresztelkedett húga, aki a magyar Géza fejedelemhez ment férjhez, s a fejedelem a lengyel herceglány tanácsára tért át a keresztény hitre. A magyar források más állítottak. Anonymus szerint az erdélyi területek urának, „...Gyulának két leánya volt: egyiket Karoldnak, a másikat Saroltnak hívták.” A 14. századi krónikairódalomban Kálti Márk a következőket írta az erdélyi Gyuláról: „Volt neki egy Sarolt nevezetű gyönyörű szép leánya, akinek szépségéről sokáig beszéltek a tartománybeli vezérek; Belind, aki Kulán földjét bírta, oly tanácsot és segítséget adott Géza fejedelemnek, hogy ez vette el Saroltát törvényes feleségül.”² A Szent István-legenda szolgált alapul első királyunk anyjának megismerésében, melyben leírták, hogy István „Gyula leányától nemzette” Géza fejedelem. A bizonytalanságot Szekfű László történész sem tudta eloszlatni, aki egy másik lengyel évkönyvre hivatkozott, melyben azt állították, hogy Adelhaid fiát – Istvánt – „az apostoli szék végzéséből koronázták Magyarország első királyává, s azután az első szent császár és bajor herceg hozzáadta hűgát feleségül.” Az első magyar uralkodót más források „Mjeskó unokaöccsének nevezték”. Hartvik győri püspök István királyról szóló legendájában egyértelművé tette, hogy Szent István apja Taksony fejedelem elsőszülött fia volt. „Az anya személye – úgy tűnik – feledésbe merült – írta Szekfű László –, s ezt használták ki mind a lengyel írók, mind a magyar krónikások...” Sarolt személyiségvonásairól Thietmar merseburgi püspök szolgálatott értékes adatokat. Géza „felesége – szlávuul mondva Beleknegini, azaz Szépasszony – módfelett ivott, és katonásan ülte meg a lovat, s egy alkalommal, így kilovagolva, annyira fejébe szállt a harag, hogy megölt egy férfit. Illőbb lett volna, ha kezét nem vérrel szennyezi, hanem orsót pörget vele, és alázat zabolazza szertelen indulatát.”³ A korabeli keresztény értékeket képviselő merseburgi főpap Sarolt

nagy bűnének tartotta az emberölést, s megemlítette, hogy a családjáért élő asszony nem indulatos és kegyetlen, hanem az alázat motiválja cselekedeteit. Az idézetből kitűnik, hogy az egyház a második évezred fordulóján a keresztény értékrendnek megfelelően helytelenítette (elítélte) a pogány időkbeli fennmaradt gondolkodás- és cselekvésmódokat, s megkövetelte a hit parancsát: „Ne ölj!” A század püspök „Szépasszónynak” nevezte Saroltát, aki a pogány hitképzetek szerint egyszerre jelentett különleges szépségű asszonyt, s a boszorkány és a tündér tulajdonságaival – bajt okozó, férfire veszélyt hozó – női személyt. Erdélyben a Tejutat a „Szépasszony vásznának”, másutt „ördögszerezőnek”, „kísértetnek” s olyan női személyeknek nevezték, akik viharban és forgószélben táncolnak. Magyar nyelven a „szépasszony” áttételes jelentésben „kacér fiatalasszonyt” is jelent. A néprajzkutatók szerint a honfoglaló magyarok a rosszindulatú női démoni lányt szépasszónynak nevezték, aki rontást, halált hozhat a férfinépre.⁴ A néprajz a néphiedelmek keletkezésének okait, történetét is kutatja, s a kutatás eredményeit a história is figyelembe veszi, a nyelvészet pedig értékes információkat nyújt az ezer évvel ezelőtti múlt kutatásaiban. Az ősi magyar házassági szokásokban nemcsak a „Szép asszony” szerepel, hanem a menyét, meny, menyecske kifejezés is. A nyelvészek szerint a Sarolt női név (Sar-oldu) „fehér menyét” jelentésével bírt, akit nevének lefordítása után „fehér királynénak” (Beleknegini) neveztek. Hóman Bálint történész szerint saját kora Saroltot erős akaratú, uralkodó hajlamú, férfias természetű asszónynak tartotta, aki nem rendelkezett a keresztény hit által megkövetelt minden erénnyel. Tulajdonságai megegyeztek férje – Géza fejedelem – tulajdonságaival. Az írott források szerint Taksony másik fia – Mihály, Géza testvére – is „gyenge volt a hitben”, fiai és unokái is megrögzött pogányok maradtak még fél évszázaddal későbbben is.⁵ Szekfű László történész végkövetkeztetése ezek után a következőkben foglalható össze: „A Sarolt név etimológiája „fehér menyét”, így őt kell azonosítanunk Belekniginivel, Thietmár „Szépasszonyával”. Az elnevezés gyökere valószínűleg még az őstársadalomba nyúlik vissza, és a vérségi alapon összetartozó és magukat mitikus emberfeletti képességekkel felruházott, speciális állapotokban tanyázó ősöktől származtató totemisztikus nemzetségekkel egykorúnak kell tekintenünk. ... Meny, menyasszony, menyecske szavunk az ősi asszonyvásárlás szokásának emlékét őrzik, amikor az eladó leány vételárát prémeekben határozták meg. ... Végző konklúzióknak tehát, hogy Szent István anyjának egyedül az erdélyi Gyula leánya – Sarolt tekinthető. ...” (A mába mutató szokás, hogy a menyasszonyt a násznép vadászcapatként „kutatta” fel, s ragadta el.⁶) Több mint ezer év távlatából is manipulálnak érezzük Sarolt sárral dobálását. Erős, céltudatos, értékes asszony lehetett az az asszony, akinek családjában nevelődött első királyunk. A fiú – Szent István – erényei, nagysága anyját és apját is minősíti, s a kiváló minősítést ezer év története is alátámasztja.

Géza, a céltudatos fejedelem

Anonymus a „magyarok cselekedeteiről” írott művében Géza fejedelem szüleiről megállapította, hogy Zolta vezér a honfoglalást követően a kunok földjéről hozott Taksony nevezetű fiának feleséget. „Taksony vezérnek Gyejcsa nevű fia született – olvasható a gestában –, Magyarországnak ötödik vezére.”⁷ A Képes Krónika (1358) e fontos családi eseményről így ír: „Taksony pedig nemzette Gézát és Mihályt, Mihály meg nemzette Szár Lászlót és Vazult.”⁸ Pais Dezső a „Gyejesa” („Geysa”) név alapszavának a „Gyeü”, „Gyej” szavakat tartotta, melyekből a „Décse” helynév alakult ki. Szekfű László szerint a Géza név ősi, misztikus tartalmat hordozott, melynek jelentése „akinek a keblében nagyhatalmú szellemős lakik” („akit nagy hatalmú szellemős segít”). Géza, hercegi mivoltában, a Tiszántúl jelentős része felett uralkodott, Taksony nagyfejedelem halála után a nomád szokásjog szerint a szálláshelyeket özvegye örökölte, aki együtt élt kiskorú fiával, Mihállyal. A történészek a helynevekkel bizonyították, hogy Géza hatalomra jutása után nem vette birtokba a Vác és Bács közti – a Duna bal parti – szállásváltó helyeket. Egyetlen Décse helynév sem létesült ezen az útvonalon, viszont a Duna jobb partján – Pécsváradhoz közel – igénybe vette az új fejedelem a decsédi udvarházat, s „fel a Hont megyei Décsédig” nyúló területet. A nyugatra orientálódó ország fővárosául Géza nagyfejedelem Esztergomot választotta, ahová erős várat építtetett. Győrffy György az ország fővárosáról így ír: „Feltehetően a várhegy legmagasabb pontján állította fel Géza püspöke az „Úr keresztjét”, jelezve vele, hogy immár nem bálványokat, hanem Krisztust, azaz a Kereszt urat illeti a legmagasabb tisztelet. ... Géza az esztergomi székhelyet metsző észak-déli útról kiindulva hódoltatta, szövetségesei támogatásával, a nyugati és keleti országrészeket.

Mihály a hetvenes években mint gyermek megmaradt apja partvonalán, mely egybeesett a Zolta-ág Duna-balparti szállásváltó útjával is.” Géza sokkal fiatalabb öccse – Mihály – 980 körüli időszakban bolgár hercegnőt vett feleségül, akitől Vazul és Szár László nevezetű fiai születtek, azonban korán meghalhatott, mert a későbbi krónikák több információt nem őriztek meg róla. Fiai keresztneve arról ad az utókornak információt, hogy felesége révén birtokain a görög vallási orientáció érvényesült. A Vazul név a Vaszili névből, a László a Vladiszlávból alakult magyar hangzású névvé. Az Árpádház fejedelmi családjában a kettősség vallási szempontból egyértelműen kimutatható. Géza politikai törekvése a nyugalattal kialakítandó békés viszony megteremtésére irányult, s külpolitikáját – Győrffy György szavaival élve – „a háborúság olyan mérvű kerülése jellemzi, ami a maga korában páratlan-nak mondható.” Géza és Mihály közötti vallási különbség területi elkülönüléssel járt. Géza fejedelelem a Duna jobb partján nyugat irányába orientálódott, Mihály a görög kapcsolatokat igyekezett kiépíteni. Krónikákban nem maradtak fenn, de a korai legendák felvillantották Géza fejedelem küzdelmét a feudális-keresztény állam kialakításáért. A legendák tényei módosítják a Géza fejedelemről ezer év alatt kialakult képet. A „nagy legendában” olvasható: „Volt akkor egy Géza nevű fejedelem, ... minthogy Jézusban is hitt, hatalmaskodva bánt az övéivel, de irtó módon s bőkezűen az idegenekkel, kiváltképpen a keresztényekkel; ámbár belesüppedt a pogány életmódba, mégis, a lelki kegyelem fényének közeledtére, figyelmesen kezdett tárgyalni a körös-körül fekvő valamennyi szomszédos tartománnyal a békéről. ... Ezenfelül elrendelte, hogy a többi keresztényt, ki királyságába be akart lépni, a vendégbarátság és a biztonság kegyében részeltessék.”⁹ A legendából meg tudható, hogy Géza fejedelem „háza népével együtt hitt és megkeresztelkedett.” Nyilvánosan fogadalmat tett, hogy a hatalma alá tartozó alattvalóit a keresztény hit szolgálatába állítja. A keresztény papokkal és szerzetesekkel jó kapcsolatot alakított ki, térítő és hitéleti tevékenységükhöz megteremtette a feltételeket. A „nagylegenda” arról is szól, hogy az „igaz hit keblében a kereszténység kicsírázott”. A magyar történetírás Géza koráról nem rendelkezik krónikába foglalt tényekkel, a legenda viszont egyértelműen megfogalmazta, hogy a Koppány-lázadás előtt „igen sok gondot okozott neki a lázadók megzabolázása, a szentségtörő szokások lerontása.” Az Árpád-kori legendák írói valós, élő személyek voltak. A kor személyiségeiről írt történetek azzal a szándékkal készültek, hogy az utókornak információkat adjanak az elődökről. Géza fejedelem békepolitikájáról, a korai kereszténység ellenzékével folytatott harcokról kaphatunk forrásértékű tényeket, ha – Érszegi Géza szavaival élve – „az egykori valóság igaz megvallására készíthetjük legendáinkat és az Intelmeket, s szereplőik beillesztését történelmünk folyamatába.”¹⁰

Géza fejedelemről a legendák alapján megállapítható, hogy keresztény uralkodó volt, aki a keresztény papokat, a katolikus hitre áttérteket részesítette előnyben. A pogány életmódot nehezen tudta elhagyni, de minden intézkedésével a kereszténység Kárpát-medencei megyökeresedésén fáradozott. A keresztény állam kialakításában azonban – krónikákból nem ismert – ellenzőivel (ellenégeivel) kellett leszámolnia, mely egyrészt belső fegyveres harcot jelentett, másrészt a keresztény értékek elfogadtatását és a pogány szokások elhagyását. Ellenfeleivel könyörtelenül elbánt, hiszen átszervezte „fegyveres kíséretét”, modernizálta a fegyvereket és a hadviselést. Megteremtette a diplomáciai kapcsolatot a szomszéd keresztény vált országokkal. Beszüntette a kalandozásokat, a szomszéd népek állandó fenyegetését, s biztonságossá tette a magyar törzsek életét. Ehhez „hatalomra”, kemény szankcionálásra, ahogyan a legenda írja, „hatalmaskodó bánásmódra” volt szüksége. Legalább ilyen intézkedéseket követelt meg a szokások lerombolása, a pogány hitvilágból származó babonák megszüntetése. Bármilyen kéréseket hozott, sem ő, sem utódai nem tudták az ősi hiedelmeket és hagyományokat felszámolni.

Első királyunk

Bizonyított történelmi tény, hogy Géza uralkodása idején túlnyomó részt a görög szerzetesek térítették a Kárpát-medencében. A görög egyház Oroszlánoson, Veszprémben, Szávaszentdemeteren nagybirtokkal rendelkezett. A nagyfejedelem felesége – Sarolt – is a görög egyház rituáléja szerint gyakorolta a hitéletet. A bizánci egyház aktív tevékenységének bizonyítékai a keleti szentek kultu-

szát ápoló falvak, templomok létrehozása (Szent-Miklós, Szentiván, Pentele, Szentmihály, Kozma és Damján, Szent-György).¹¹

Az ősi hagyományok, pogány kori szokások Géza uralkodása alatt a tiltások és szankciók el-lenére tovább éltek. A fejedelmi házaspár sem tudta gondolkodásából kitörölni, cselekedeteiből elhagyni a régi-ősi hiedelmek mindegyikét. A történészek szerint valamikor 969–975-ig terjedő időszakaszban jött a világra Géza és Sarolt gyermeke, Vajk. A Hartvik püspök által írt legenda szerint Sarolt álmában megjelent István, az első keresztény vértanú, aki közölte a leendő anyával, hogy fia fog születni, s akinek „először jár korona”. Esztergom városában született a fejedelem istentől megjövendölt fia, s már gyermekkorában teljességgel átította a grammatika tudománya” – olvasható a legendában. „Nőtt a gyermek gyámoltíva a gondos nevelésben, a kisedévek elmúltával, miután a serdülőkör első lépcsőfokán átlépett, apja összehívta Magyarország főembereit és az utá-nuk következő rendet; a közös tárgyalás tanácsa szerint fiát, Istvánt a nép élére állította, hogy ural-kodjék őutána.”¹² A szülők gondos nevelése következtében István 997-től elnyerte a fejedelmi széket, majd 1000 karácsonyán vagy 1001. január 1-jén Magyarország királyává koronázták.

Első királyunk államalapító tevékenységének előzményeit és eredményeit Hóman Bálint tör-ténész a következőkben összegezte: „Politikája szerves folytatása volt az elődökének. A nyugati tájékozódás voltaképpen Árpáddal kezdődik, s már Géza idején tudatossá és állandó jellegűvé lett. A központi hatalom kiépítésében mégis István volt a keresztény nyugati politika és a királyi hatalom igazi megalapítója. ... Működését a Krisztusi igazságba és a magyar jövőbe vetett rendületlen hit és bizalom, a keresztény erkölcsi eszmények és szellemi értékek meggyőződéses tisztelete hatotta át.” Európai műveltséggel rendelkezett. Megalkotta a megye- és egyházmegye-rendszert. Minden ízében konstruktív és realpolitikus volt, aki az ország problémáit folyamatosan felismerte, valóságérzete elősegítette, hogy mérlegeléseiben és döntéseiben ne tévedjen. Átfogó érdeklődéssel, kritikával, mély felelősséggel, hivatástudattal, alkotóképességgel rendelkezett. Kiváló emberi tulajdonságok-kal, család- és népszerűtetével, uralkodói képességeivel elérte, hogy „nemcsak saját korának, hanem minden idők legnagyobb magyar államférfiává vált.”¹³

JEGYZETEK

1. Szekfű László: Szent István családja. Az államalapító. Zrínyi Katonai K. Bp., 1988., 17-42. o.
2. Kálti Márk: Chronicon pictum cronica de gestis Hungarorum (1318). Magyar Helikon K., Bp., 1959., 79. o.
3. Szekfű L. i. m. 20-23., 27. o.
4. Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina K., Bp., 1981. 87-89. o.
5. Hóman Bálint: Szent István. Szent István Társulat Kiadása, Kairosz K., Győr, 1998., 96-97. o.
6. Szekfű L. i. m. 23-24., 26-27. o.
7. Anonymus Gesta Hungarorum (III. Béla király jegyzője) (Hasonmás kiadás). Magyar Helikon K., Bp., 1977., 132. o.
8. Kálti M. i. m. 91., 149. o.
9. Györffy György: István király és műve. Gondolat K., Bp., 1977., 97., 99., 91. o.
10. Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi K., Bp., 1983. A bevezetőt Érszegi Géza írta. 10-12., 23-24. o.
11. Bakay Kornél: A magyar államalapítás. Gondolat K. Bp., 1978. 137. o.
12. Szent István legendája Hartvik püspöktől. Árpád-kori legendák. i. m. 36. o.
13. Hóman B. i. m. 147-149. o.

IRODALOM

1. Anonymus Gesta Hungarorum. Magyar Helikon K. (hasonmás kiadás). Bp., 1977.
2. Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi K., Bp., 1983. (Érszegi Géza bevezetőjével)
3. Bakay Kornél: A magyar államalapítás. Gondolat K., Bp., 1978.
4. Dömötör Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Corvina K., Bp., 1981.
5. Györffy György: István Király és műve. Gondolat K., Bp., 1977.
6. Hóman Bálint: Szent István. Kairosz K., Győr. 1998.
7. Kálti Márk: Chronicon pictum cronica de gestis Hungarorum. Magyar Helikon K., Bp., 1959.
8. Kristó Gyula: A tizenegyedik század története. Pannonica K., Bp., 1999.
9. Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról. Magvető K., Bp., 1983.
10. Szekfű László: Szent István családja. Az államalapító. Zrínyi Katonai K., Bp., 1988.

TAMUS ISTVÁN
tanszékvezető főiskolai docens
Rajz – Vizuális Nevelési Tanszék
TAMUSNÉ MOLNÁR VIKTÓRIA
főiskolai tanársegéd
Pedagógia és Pszichológia Tanszék
Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Debrecen

Rajzoktatásunk megteremtői és jelenlegi művelői

Magyarországon 1770 körül jelentkeztek a rajzitanítás csírái, de érdekes módon ezt még a Ratio Educationis nem deklarálta. Ennek oka, hogy itt még erősek voltak a céhek, a hagyományok. 1778-ban Budán megalakult az első rajziskola, a Schola Graphidis. Ezt követte a nagyváradi, győri, soproni stb. Az 1795. évi helytartótanácsi rendelet előírta az iparoslegények oktatását, de ennek kevés fogamatja volt, ezért az 1806. évi új Ratio Educationis nyomatékmal rendelte el a rajzitanítást és vizsgát.

Az elmélyült kutatómunka megköveteli, hogy szóljunk az 1815-ig folyt *debreceni rézmetsző önképzőkör*ről. A kollégiumi diákok a külföldről hazahozott könyvekben láttak először rézmetszetet, s ez saját képek alkotására ihlette őket. (Kovács György – 1743; Farkas István – Kabai Mihály – 1788 stb.) Arany János kedvelt tanára, *Sárvári Pál* fizikaprofesszor Wittenbergben, Göttingenben, Kasselben és Londonban tanulmányozta az építészeti rajzot, a rézkarcolást, a rézmetszést. Hazatérve rajzot kezdett tanítani a kollégiumban, bár csak 1801-től lett hivatalos tantárgy. (TÓTH Endre: A debreceni rézmetsző diákok. Debrecen, 1985. 1-10.)

Ő emelte ki az iskolából *Kiss Sámuel*t, a város első festőjét, az ország első akvarellistáját, aki a nagyszombati Péchy Mihálynál lakott és dolgozott. Bécsben, a Képzőművészeti Akadémián eltöltött négy esztendő követően első tanára lett a „*Rajziskolának*”. Őt *Beregszászi Pál* követte, aki 35 éven át volt kollégiumi rajztanár, s többek között megtervezte Csokonai síremlékét. 1849/50-ben már a Református Főgimnáziumban tanított, ahol a rajz csak 1853-tól lett kötelező tantárgy. Később *Bodnár Benjámint*, majd *Kallós Kálmán* és *Krisztiáni Alajos* látta el a teendőket. A Református Kollégiumban 1869-ben alakult meg a tanítóképző intézet. Álljon itt még egy híres név az említettek közül: *Bosznay István* (Medgyessy tanára).

A 19. század végén országos mozgalom indult a rajzitanítás általánossá tétele ügyében azért, hogy a rajzitanulás a művészi ízlés eszköze legyen. A millennium idején már erőteljesen szorgalmazták a középfokú iskolákban történő rajzitanítást. Mivel 1871-től beindult az *Országos Magyar Mintarajz Tanoda és Rajztanár Képezde*, egyre több szakképzett tanár állt rendelkezésre: *Csűrös Béla* a református főgimnázium, *Pállfy József* a reáliskola, *Toroczkai Oszvald*, majd *Holló László* a kereskedelmi iskola, *Dienes János* a református leányiskola, *Lescinszky Kornél*, majd *Balczer György* a piaristák alkalmazásában. Ők nemcsak tanárok voltak, hanem művésztanárok is. (SZ. KÜRTI Katalin: Művésztanárok Debrecenben 1813-1996, Katalógus, Debrecen, 1996. 1-2.)

1894-ben került Nagykorösről Debrecenbe *Bakoss Tibor* kiváló akvarellista, a tanszékalapító és az első tanszékvezető is egyben. (Főiskolánk képzőművészeti galériája az ő nevét viseli.) 1914-ig valamennyi tanszék megalakult. Bakoss 1920-ban Ifjúsági Festőkört indított a lakásán (Dr. Thaly Kálmán u.), ahol emléktét tábla őrzi. Az 1905-től kiállító művész nagy sikert aratott akvarelljeivel Londonban és Budapesten.

Őt követte a katedrán *Gáborjáni Szabó Kálmán*, az európai hírvélemények. (A főiskola rajzterme viseli nevét, emléktáblája a Nagytemplom melletti Püspöki Palota falán olvasható.) Debreceni születésű, a nagy múltú kollégium növendéke, s 1922-től a tanítóképezde tanára volt. 1930/31-ben és 1938/39-ben római ösztöndíjas. Főműve az 1938-ban elkészült freskósorozata a Református Kollégiumban. (MASITS László: Gáborjáni Szabó Kálmán. Debrecen, 1997. 5-22.)

Az ötvenes évek állami tanítóképzőjében a művészeti tanszék tanárai voltak *Rimóczi József*, *Tar Zoltán*, *Félegyházi László* festőművészek (fm.), akik az amatőr művészeti mozgalomban is tevékenyen részt vállaltak. A 70-es évektől *Madarász Gyula* (fm.) tanszékvezető irányította a képzést, olyan kollégákkal, mint *Fekete Borbála* (fm.), *Török Anikó* (fm.), *Makoldi Sándor* (fm.). A következő évtizedben az oktatói gárda Cs. *Uhrin Tibor* (fm.), *Fátyol Zoltán* (fm.), *Nuridsány Éva* (fm.), *Tamus István* (gm.) és *Király Sándor* (fm.) művésztanárokkal bővült. Ez utóbbi személyek tevékenysége már a jelenbe vezet át. (Az aláhúzással jelölt személyek ma is a főiskola oktatói.)

Félegyházi László és *Bíró Lajos* (fm.) az *amatőr művészeti mozgalom* mellett a *Rajztanári Stúdió* szervezését, illetve annak szakmai irányítását látták legfontosabb feladatuknak. Ebben az időben *Bényi Árpád* (fm.) közreműködésével a *Bihari Stúdió* hasonló feladatot töltött be. A ma Hajdú-Bihar megyében és Debrecenben élő képzőművészek és rajztanárok szorosan kötődtek e szellemi műhelyekhez, illetve a fent említett alkotókhoz. Az általános és középiskolákban tevékenykedő rajztanárok zöme kapcsolatban állt és áll a *Medgyessy Ferenc Képzőművészeti Körrel*.

A szabadiskola 1946-ban szerveződött a Debrecenben alakuló művészeti étellel párhuzamosan, de tényleges beindulása 1947 májusa. *Adler Miklós* (fm.) és *Félegyházi László* a régi nagybányai iskolára hivatkozva az egyéni képzés fontosságát hangsúlyozta, ellentétben *Debreczeni Tivadar* szobrászművésszel, aki a körülírt tanmenetben gondolkodott másokkal egyetemben – írja Magyar Vilmos 1972-ben írt tanulmányában. Érdemes megemlíteni, hogy a foglalkozások a városi ipariskolában, 1948-tól a jól felszerelt Református Kollégium rajztermeiben voltak, a szobrászatot kivéve. 1959-től az Aranybika Szálló kistermében folytatódott a munka, majd 1963-tól jelenlegi helyére, a Piac u. 45-47. negyedik emeletére költözött. Ettől kezdve *Bíró Lajos* és *Félegyházi László* szakmai vezetésével a kör sikeres évtizedei következtek. 1969-ben Medgyessy Ferenc özvegyének hozzájárulásával felvették a nagy művész nevé. (BÍRÓ Lajos: 50 éves a Medgyessy Ferenc Képzőművészeti Kör, Debrecen, 1997.) Elmaradhatatlan az egykori művésztanárok felsorolása: *Debreczeni Tivadar*, *Tóth Ervin*, *Tamás Ervin*, *Bars László*, *Kocogh Ákos*, *Vajda László*, *Zilahi Edit*, *Menyhárt József*, *Balla László*, *Veress Géza*, *Nagy Ferenc*, *Berky Nándor*, *Félegyházi László*, *Bíró Lajos*, *Bogdándy György*, *Kapcsa János*, *Török Anikó*, *Fátyol Zoltán*, *Király Sándor*, *Lukács Gábor*, *Patolai Erzsébet*, *Subicz István*, *Tamus István*, *Fehér Csaba*, illetve a gyermekezzakkör tanárai: *Horváth Imre*, *Pálfi Dénes*, *Lukács Gábor*, *Tamus István*, *Pözner Gábor*. Megszámlálhatatlan azoknak a száma, akik hivatalos művészek vagy rajztanárok lettek a köri tagokból.

A képzőművészeti szabadiskola napjainkban az átalakulás színtere, amely elsősorban szervezeti, illetve anyagi megerősödését jelenti, s vélhetően régi fényében láthatja a közönség a jövőben. A Kölcsey Művelődési Központ megszűnésével 2000. 01. 01.-től az Újkerti Közösségi Ház fenntartása alatt működik (igazgató: Dr. Tar Károlyné). Vezetője *Lukács Gábor* festőművész; korrigáló tanárok *Tamus István* és *Fehér Csaba* grafikusművészek. A Medgyessy Kör több mint ötven éve vezető szerepet tölt be a helyi képzőművészeti képzésben, mely igen sokszínű napjainkban. A *rajztanítás*, a *vizuális nevelés* mind alap- (általános iskolák), mind közép- (középiskolák), mind felsőfokú szinten (Debreceni Egyetem Karai és társult intézményei) egyaránt zajlik városunkban, kiegészülve olyan típusú iskolákkal és szervezetekkel, ahol a vizuális kultúra kiemelten jelenik meg. (Képzőművészeti tagozatos iskolák, pl.: Arany János Általános Iskola, Vénkerti Általános Iskola; Medgyessy Ferenc Gimnázium és Művészeti Középiskola, Művészeti és Kézműipari Szakiskola; Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola rajz- vizuális nevelés műveltségi területe; az Újkert Közösségi Ház csoportjai, stb.)

Debrecen méltán lehet büszke a híres múlttal rendelkező Református Kollégium és a falai között induló, majd felsőfokúvá váló tanítóképzés, a Medgyessy Ferenc Képzőművészeti Kör és Szabadiskola magas színvonalú képzőművészeti tevékenységének eredményeire. A városunkban jelenleg is sokretű és számos képzési profillal árnyalt vizuális nevelés minden bizonnyal új távlatokat nyit a jövő nemzedékek számára is.

Az egészségmegőrzés etikája

Az egészség a test, a lélek, a szellem harmonikus egységét és jólétét jelenti. Ez magában foglalja a jó közérzetet is. Az egészség legfontosabb kritériumai: 1. Testi és lelki ellenálló képesség. 2. Harmonikus egység a test, a lélek, vagyis a szellem között. 3. Életöröm és élni akarás.

Magyarország egészségi mutatói nagyon rosszak. Népeiségünk évről évre csökken. Születési arányunk Európában az utolsó előtti helyet foglalja el, halálozási arányunk pedig az elsőt. Magas a csecsemőhalálozás, és sok a testi, szellemi fogyatékossgal született gyermek. Az öngyilkosságban világsők vagyunk, az alkoholizmusban pedig az elsők között. Sok az ideg- és elmebeteg, a lakosság 25-30 %-a neurotikus. A bűnözés növekszik, a családi élet válságban van. A válási arány 40%-os, a családok 12%-a csonka, 35, 6%-a gyermektelen, és csupán 6%-ában van 3, illetve több gyermek. A halál leggyakoribb oka az érrendszeri megbetegedés, a rák és az alkoholizmus.

Egy társadalom mentális egészségét, elme-egészségügyi helyzetét több tényező jellemzi: az ideg- és elmebetegek száma, a bűnözés alakulása, a felbomlott házasságok aránya, az alkoholizmus, a kábítószer-használat, az öngyilkosság elterjedtsége és az emberek közérzete.

A lelki egészségnek két feltétele van: a helyes egyéni és szociális alkalmazkodás. Az egyéni alkalmazkodás a lelki ép személyiség kifejllesztéséből áll, a szociális alkalmazkodás pedig a többi emberrel való jó viszony fenntartásából. Az utóbbihoz elsősorban a család tartozik. A család feladata többek között, hogy védelmet adjon az élet küzdelmeiben, simítsa a ráncokat, és felejtse el a gondot és bánatot. Ezt csak a szeretet légkörében lehet kialakítani. A család után következik a munkahely, ahol sok sebet kaphatunk. A munkahelyen is meg kell őrizni a pszichés homeosztázist (lelki egyensúly).

Bonyolult és mozgékony környezetben élünk. Az embernek naprakész szakmai és erkölcsi intelligenciával kell rendelkeznie. Az információáradatban különbséget kell tenni fontos és lényegtelen között. Ez nagy lelki teljesítményt követel. Ilyen körülmények között egyes emberek saját helyzetüket egyénileg, családiról társadalmilag bizonytalannak érzik. Ezt a bizonytalanságot *anómianak* nevezik, ez az egyik legsúlyosabb dekompenzáció tényező. Ebben igen nagy szerepe van a belső bizonytalanságnak, a világnézeti és erkölcsi határozatlanságnak. Az ideggyógyászok legnagyobb ellensége az *ambivalencia*, a belső ellentmondásosság, amikor az ember nem érzi a saját biztos helyét a világ rendjében. Aki határozatlan világnézetében, saját helyzetének megítélésében, azt az ideg orvos szintén veszélyeztetettnek tekinti. Ezen kívül a mai korban igen sok az idegkimerült ember minden korosztályban. Ez is ingatlaggá teszi állapotukat, és fokozza pszichés sérülékenységüket.

Az egészségmegőrzés: Az orvostudománynak is egyre inkább a betegség megelőzésére kell koncentrálnia, mivel a gyógyszerek és az orvosok betegségeknek csak egy részét tudják gyógyítani. Az emberek egészsége ma már jórészt nem attól függ, amit az orvosok tesznek értük, hanem amit ők tesznek saját magukért. Az átfogó integratív gyógyászat az, mely a hagyományos és a holisztikus (az egész embert figyelembe vevő) gyógyászat kombinációja. Ehhez tartozik az étrend, a testgyakorlás, a napfény, a pihenés, a lelki élet és az erkölcs is. Ily módon az egészség elsődleges meghatározói a személyes felelősség, az önbecsülés és az élet, valamint az erkölcsi törvények tiszteletben tartása. Az integratív gyógyászat szerint a betegség visszafordítható a szervezet öngyógyító képessége által. A bajokat nem lehet tehát kizárólag gyógykezeléssel megoldani. Mind az egyén, mind az ország egészségét élettani, viselkedési, azaz erkölcsi és környezeti tényezők összetevői határozzák meg. A természeti törvények a világegyetem igazságai az egészség és betegség vonatkozásában is. A *természetes higiénia* az élet és az egészség feltételeit vizsgálja, és azoknak az eszközöknek az alkalmazását, melyekkel az élet fenntartható és az egészség visszaállítható, ha elveszett vagy meggyengült. A természetes higiénia harmónia a természettel, összhang a tudománnyal, az erkölccstannal, és sikeres a gyakorlatban. A ter-

mészetes higiénia alapja az, hogy az emberi szervezet önfenntartó, öngyógyító és öntisztító. Az ember feladata, hogy szervezetét ebben ne akadályozza, hanem együttműködjön vele. Ha megszegjük az élet természetes törvényeit, annak egészségünk vallja kárát.

A mai magyar egészségmegőrzés rossz hatásfoka alapján erkölcsi okokra vezethető vissza. A mai erkölcsi viszonyok az alábbiak következményei:

1. Az állami iskolákban 50 éve nincs erkölcsstanoktatás.
2. Sem a gazdasági, sem a politikai elit nem tudott és nem tud példát mutatni erkölcsi viselkedés tekintetében. Csupán az anyagi jólétet tekintik értéknek, pedig nem az anyagi bővelkedésben van az ember élete. Legtöbbször a család sem tud pozitív példát adni.
3. A jog mögött nincs erkölcsi biztosíték, és a bírák számára nincs erkölcsi követelmény.
4. A jó és a rossz közti különbségtétel nem egyértelmű. Sokan a jót rossznak mondják, és a rosszat jónak.

Csak egy erkölcsi megújulás segíthet a jelenlegi mélypontból kikerülni. Ehhez erkölcsileg kellene nevelni az ifjúságot. El kellene dönteni, hogy milyen embert akarunk nevelni, és ahhoz megválasztani a nevelési elveket és tantárgyakat.

Az egészségmegőrzés feladata hosszú távon a *megelőzés*. A betegséget könnyebb és olcsóbb megelőzni, mint meggyógyítani. Ezen kívül a betegségek túlnyomó részét meg lehet előzni, mivel a legtöbb betegséget az ember maga szerzi magának a helytelen életmódjával. Az életmód nemcsak az étkezést jelenti, hanem a lelki tényezőket is. Az életmód megváltoztatásához nem elég leszokni a sós és zsíros ételekről, a dohányzásról. Az életmód tényleges megváltoztatása a gondolkodás megváltoztatását jelenti, melynek következménye az erkölcsi magatartásban és a lelki tulajdonságokban bekövetkező változás. Ez az alapja annak az életmódváltozásnak, melynek következménye lenne az egészség megőrzése.

Tehát az egészségvédelem egyik alapproblémája az erkölcsi magatartás megváltoztatása az ember testi, lelki és szellemi egységének figyelembevételével. Az egészség megőrzésének legfontosabb útjai a következők: 1. Fejlődőképes életvitel, melynek következménye az egészséges életmód. 2. Küzdés értelmes célokért. 3. Testi, lelki, szellemi és erkölcsi fejlődés állandó művelése. A testi fejlődés felnőtt korban a test karbantartását jelenti. 4. Tökéletességre való törekvés. Ily módon az egészségmegőrzés feladata a testi vonalról a lelki és erkölcsi vonalra tevődik át, és döntő mértékben az egyén feladatává válik. Az állam és az egészségügy csupán azt a környezetet biztosítja, melyben az egyén meg tudja őrizni egészségét.

Az egészségmegőrzést már gyermekkorban kell elkezdeni a helyes *neveléssel*. A nevelés lényegét a következő pontokban foglalhatjuk össze: 1. A fejlődés elősegítése, serkentése, a képességek kifejlesztése. 2. A fejlődés útjában álló akadályok eltávolítása. 3. Az erők összpontosítása és növelése a fejlődés megvalósításához. 4. Javítás és gyógyítás. 5. Óvás, a veszedelmek megelőzése. 6. A fejlődéshez indítások, kedvező környezet nyújtása. 7. Az erkölcsi törvények megszerettetése és betartására való buzdítás.

Az *alkalmazkodás*: A helyes alkalmazkodás segít az egészség megőrzésében. Sajnos, az emberek többsége rosszul alkalmazkodik az élethez. Tele vannak gondokkal, aggodalmakkal, félelmekkel, rossz kedvűek, elégedetlenek és boldogtalanok. Gyakran nyúlnak a pohár után, sokat dohányoznak, egészségtelenül táplálékoznak, és sokan azzal, hogy öngyilkosok lesznek, bevallják, hogy véglegesen kudarcot szenvedtek. Az alkalmazkodás azt a képességet jelenti, hogy meg tudjuk őrizni testi-lelki egészségünket, sőt az élethez szükséges életkedvet és derűt abban a környezetben, melyben éppen élünk. Ha a szervezetet külső hatás éri, az automatikus szabályozó rendszerek működésbe lépnek, és a külső behatást igyekeznek felfogni és ellensúlyozni, nehogy a szervezet károsodjék. A belső környezet (milieu interieur) állandósága optimális feltételeket teremt a szervezet minden sejtje számára. A testnedvek só- és szervesanyag-tartalma kisebb ingadozásoktól eltekintve állandó, hasonlóképpen a vérnyomás, a légzésszám és a testhőmérséklet. A belső egyensúly állapotát homeosztázisnak (állandó állapot) nevezzük. Életünk és egészségünk fenntartása azt kívánja, hogy semmi se térjen el bennünk túlságosan a szokásos állapottól. Ellenkező esetben megbetegszünk, sőt meg is halhatunk.

Az alkalmazkodás abban áll, hogy fenn kell tartanunk szervezetünk azonos állapotát, homeosztázisát a testi és lelki külső behatások, stresszek és támadások ellenében is. Az emberi alkalmazkodás két részből tevődik össze. Egyrészt a szervezet automatikusan alkalmazkodik a külső

behatásokkal szemben, másrészt az ember megfontolás és mérlegelés útján igyekszik a káros behatásokat elkerülni, kivédeni, illetve semlegesíteni, azaz együttműködik az automatikus szabályozással, illetve befolyásolja azt. Ez a befolyásolás lehet kedvező, de lehet hibás is, ennek megfelelően beszélhetünk helyes és hibás alkalmazkodásról. Minden egyes hibás alkalmazkodást a szervezet kémiai reakcióval jelez, mely maradandó nyomot hagy, sebet ejt, és ezek ismétlődése az egyes belső szervek, az érrendszer, a szövetek megbetegedéséhez vezethetnek.

A szervezet alkalmazkodó képessége (adaptációs energiája) véges és kimeríthető. Az erős külső behatásokat csak egy bizonyos ideig tudjuk elviselni, a szervezet alkalmazkodó képességétől és a terhelő inger erősségétől függően. Az adaptációs energia-készletünket elherdálhatjuk, de gazdálkodhatunk vele okosan és takarékosan is, hogy sokáig tartson, és csak olyan célokra használjuk fel, amire érdemes. Egy átmeneti igénybevétel után a szervezet kimerülése még helyrehozható bizonyos idejű pihenéssel. De meg kell jegyezni, hogy minden biológiai tevékenység valamilyen kémiai változást hagy maga után a szervezetben, amely valamelyik szervünk öregedését, illetve megbetegedését segíti elő. A szervezetnek mindig a leggyengébb láncszeme szakad el, jóllehet minden rész ki van téve a hatásnak.

Az ember alkalmazkodási feladata, hogy a támadás kivédését a szervezet automatikusan működő rendszere elősegítse. Ez történhet belső és külső kondicionálással. A belső kondicionálást a szervezet ellennálló képességének növelésével, testi és lelki megerősödéssel, a káros hajlamok megszüntetésével valósíthatjuk meg, míg a külső kondicionálást helyes táplálkozással, erősítőszeres beszédésével, a szervezetre káros anyagok, élvezeti cikkek kerülésével hozhatjuk létre.

Az egészségmegőrzést elősegítő tényezők: Az egészség megőrzéséhez, illetve a betegség megelőzéséhez egészségesen kell élni. Ennek vannak testi, lelki és erkölcsi összetevői. Az egészséges életmód testi vonatkozásai a helyes táplálkozás, a vitaminok és nyomelemek kellő mennyiségben és minőségben való bevitele a szervezetbe, a mérgező anyagok távoltartása, a káros szenvedélyek és szokások elhagyása stb. A testi életmódváltozásnak alapja a lelki változás. Erős akarat kell a változás elhatározásához, kitartás és hit a kivitelezéshez.

A test, lélek, szellem harmóniája azt jelenti, hogy a lélek egészsége jó hatással van a testre, és megfordítva. A lélek egészségéhez tartozik az ellentmondásmentes, pozitív gondolkodás. Az értelmet is védeni kell az eltévelyedéstől. Ha a gondolkodás alapja nem az igazság, hanem az önző érdek, akkor a gondolkodás ellentmondásossá válik. Ilyen ellentmondásos gondolkodás például az előítéletes gondolkodás. Az értelemben a jó és a rossz egyformán fel van halmozva. Ezért az értelmi neveléshez, illetve a helyes gondolkodáshoz is szükségesek az erkölcsi alapelvek. Döntéseinket akaratunkkal hozzuk meg. Az akarás nem csak cselekvésre irányulhat, hanem lelki folyamatokra is. A cselekedeteket az erkölcsi normák szerint minősíthetjük, és akaratunkkal kell eltiltani magunkat az olyan cselekvéstől, mely saját magunknak vagy másoknak kárára lehet. Mivel az embernek szabad akarata van, a bűnért az akarat a felelős. Az akaratnak a bűnellent szembe kell fordulnia. Az ember leginkább saját akaratát akarja érvényesíteni másokkal szemben. Az önakarat azonban önzésből származik legtöbbször, így sokszor káros az egyénre és a társadalomra is. Az akarat nevelése kétirányú. Az egyik cél az akaraterő növelése, hogy a jó célokat meg tudjuk valósítani, másrészt az akaratnak ellent kell állni a rossz behatásokkal, a kísértésekkel, a bűnellent szemben. Így az akaraterő nevelése sem választható el az erkölctől. Az akaraterő növelése önmegtagadási gyakorlatokkal történhet: a/ Megtenni, amit nem szeretünk, például tanulás, javítás önmagunkon. b/ Lemondani valamiről, amit szeretünk: például dohányzás, TV-nézés, stb. A jellemfejlesztés legfontosabb tényezője az akarat, ezért a nevelés részeként foglalkozni kell vele. Csak az lehet autonóm személyiség, aki energiáját akaraterővel irányítani tudja. Több, az ifjúság körében észlelt negatív jelenség magyarázható az önmegtagadás hiányával. Ilyenek: A kötelességteljesítés lanygulása, a fegyelmetlenség, a figyelem hiánya, a trágárság, a lázadás, az ellenkezés, a macacsság, a tagadás, az akaratgyengeség, a nehézségektől való idegenkedés, mások és a körülmények hibáztatása önmagunk helyett stb. Az egészségmegőrzéshez fontos az önnevelés. Csak az a szülő, nevelő tudja eredményesen nevelni gyermekét, tanítványát, aki magát is neveli, mert csak így tud jó példát adni. Fontos, hogy tudjunk alkalmazkodni az élet kihívásaihoz, nehézségeihez. A pozitív hit az, ha hiszünk betegségünk gyógyulásában, illetve abban, hogy meg sem kapjuk azt. A negatív hit, ha abban hiszünk, hogy megkapjuk a betegséget, illetve, hogy nem gyógyulunk meg, vagy állapotunk rosszabbodni fog.

Érzelmeink is lehetnek betegségforrások, de segíthetnek az egészségmegőrzésben is. Az érzelmi nevelés hiányzik az iskolákból, ezért az érzelmeink területén elszegényedés tapasztalható. Az érzelmeink egy része örökletes, más része tanulás által jön létre. Mivel az érzelmi élet legnagyobb részben nem akaratlagos, érzelmi sebeinket kaphatunk és adhatunk. Az érzelmi sebeink sok problémát okoznak. Ha félünk az emberektől, ha értéktelennek tartjuk magunkat, ha nem tudunk szeretni, és szeretetet elfogadni, akkor ez azt jelenti, hogy érzelmi sebeinket hordozunk, melyek az emberi kapcsolatokra is tönkre tehetik. Az érzelmeinket ugyanúgy lehet értékelni, mint a cselekedeteinket. Két csoportra oszthatjuk őket, bűnökre és erényekre. A bűnös érzelmeink, negatív érzelmeink például a gyűlölet, bosszú, irigység, féltékenység betegségeket okozhatnak, míg a pozitív érzelmeink gyógyító hatásúak. A szeretet gyógyító hatását az orvostudomány nemcsak elismeri, hanem kísérletekkel is bizonyította. Törekedni kell arra, hogy a lélek jó hatással legyen a testre. Ilyen lelki gyógytényező a vidámság, az öröm, a jókedv és a lelki békeség. Ennek van egy feltétele: a tiszta lelkiismeret, mely a bűn kerülésén és a jóakaraton alapszik. A szomorúság, félelem, harag, elégedetlenség bénít, viszont az öröm és derű üdít és gyógyít. Sok esetben okoz idegbetegségeket a bánat, a békétlenség, az irigység, a céltalan, sivár élet. Ezzel szemben a jó kedély nemcsak az életerőt fokozza és erősíti, hanem az értelmet és fantáziát is. A jó kedély megtartása érdekében mindent el kell követni. Inkább legyen egyszerű életmód, lefokozott igényekkel, minthogy gondokkal hagyjuk megrabolni kedélyvilágunkat. Inkább legyen kevés mindenből, de vidám lélekkel, gondok nélkül, mint sok, de gondokkal és kedélytelenséggel.

A betegség, mint bűn: Az alkoholista beteg, de ezért a betegségért őt terheli a felelősség, sőt bűnt követ el, mert megszegi a ne ölj parancsot. Önmagát öli meg az alkohol által. De tönkretesz a családját is. Nemcsak a családjának teher, hanem a társadalomnak is. Gyermekének rossz példát mutat. Az alkohol miatt a gyermekei nem kapják meg a szükséges szeretetet és biztonságot. Családját anyagi gondokba sodorja. Az emberekkel összeveszik, esetleg lop és csal is, hogy az alkoholra szükséges pénzt előteremtse. Hazudik a munkahelyén, mert így akarja magát kimenteni az elhanyagolt kötelességeljesítés következményei alól. Biztos, hogy minden hibáért, amit az ember elkövet, elsősorban ő a felelős, így az alkoholista is elsősorban saját hibájából az, ami. De bizonyos fokig a környezete is hibás, ahonnan nem kapta meg azt a szeretetet, aminek hatására megváltozhatna. Az olyan alkoholista, aki szeretne megváltozni, de nem tud, még megmenthető. Csak legyen olyan ember, akihez közeledhet, aki tudja őt szeretni, akihez bizalommal fordulhat, és bármikor zavarhatja problémáival. Aki tud neki segíteni, nemcsak tanácsokat adni, hanem be is tudja kapcsolni őt valamilyen egészséges vérkeringésbe, például valamilyen közösségbe. Az alkoholizmusnál még súlyosabb betegség a kábítószerfüggés, így az előbb elmondottak fokozottabb mértékben érvényesek rá. Vagyis minden olyan tevékenység, amikor tudatosan tesszük tönkre önmagunkat, bűnnek számít. Kárt okozunk vele önmagunknak, családjunknak és a társadalomnak. Ha ide sorolnám a dohányzást és a nagyevést, sokan tiltakoznának. Pedig nagyon sok esetben kimutatható az ezek okozta betegségnél is a saját felelősségünk.

IRODALOM

1. Practice of Psychiatry, C.V. Mosby Co., St.Louis 1953.
2. Psychoanalysis and Religion, Yale University Press, New Haven 1950.
3. Rókusfalvy Pál: Az egészségmegőrzés – emberségünk kiteljesítése. Az egészséges életre nevelés alapkérdései. Magyar Pedagógia, 1990/3-4, 118-137.
4. Heller Ágnes: Általános etika, Cserépfalvi Budapest, 1994.
5. Selye János: Életünk és a stressz, Akadémiai Kiadó 1963.
6. Selye János: Stressz distressz nélkül, Akadémiai Kiadó, Budapest 1970.
7. McMillen: Elkerülhető betegségek, „Sonnenstrahlen”, Bissingen/Enz, Ludwigsburger str. 18, Deutschland.
8. Harvey és Marilyn Diamond: Fit of Life, USA 1985.
9. Schirilla György: Hosszú, boldog élet, Hungária Sport Kiadó, Budapest 1989.

DR. KUNOSS JUDIT

főiskolai tanár

Nyugat-Magyarországi Egyetem

Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar

Győr

Az önálló hallgatói tanítások segítése levelező tagozaton

1. Indokok

A fenti témával való foglalkozásra két tény motivált elsősorban.

Az első: Ismert az a társadalmi igény, hogy a felsőoktatási intézményekben levelező tagozaton végző hallgatók is ugyanolyan értékű diplomát kapjanak, mint nappali tagozatos társaik.

A második: A közoktatás jogosan várja el a felsőoktatásból kikerülő hallgatóktól, hogy legyenek képesek ismereteik alkotó alkalmazására a gyakorlatban.

Úgy gondolom, hogy az előbbiek – többek között – frissdiplomás tanító szakos hallgatóinkra is kell, hogy vonatkozzanak.

Természetesen a tanítás mesterségét is tanulni kell. Ezt a fajta „tanulást” számos főiskolai stúdium szolgálja, közülük is kiemelten a gyakorlati képzés és annak különböző formái.

2. Gondok, tények

Levelezető tagozaton sajnos – a képzés természeténél fogva – nincs megoldás a gyakorlati képzés valamennyi formájára. Elsősorban a csoport előtti tanításokra és azok hiányára gondolok.

Anyagi és kapacitásbeli okok miatt nincs lehetőség arra sem, hogy az első tanítási próbálkozásokat a főiskola gyakorlóiskolájában végezzék el a levelező hallgatók hasonlóan a nappali tagozatosokhoz.

Ezért aztán a levelezősök az előírt kellő számú önálló tanítás érdekében maguk gondoskodnak gyakorlóhelyről: iskoláról, osztályról és gyakorlatvezetőről egyaránt.

Tapasztalati tény, hogy a legjobb szándék ellenére is előfordul, hogy egyikük-másikuk nem a legalkalmasabb külső gyakorlatvezető irányításával teszi meg az első tanítási szárnypróbálgatásokat.

A fentiek következtében hallgatóként gyakran kétféle pedagógiával találkozunk. Mást tanult a főiskolán, mást lát, hall a terepen, a gyakorlatban. Nem elsősorban a különböző megoldási eljárásokra, módszerekre, „fogásokra” gondolok, hanem szemléletmódra, a 6-10 évesekről vallott felfogásra, korszerű pedagógiai, pszichológiai és szakmai kultúrára, tanítói attitűdre utalok.

Véleményem szerint a legtöbb gond abból adódik, hogy nem mindegyik gyakorlatvezető készlettel (képes) a hallgatót a tanításra történő felkészülés, tervezés során, a tanítás elemzésekor szaktárgyi, tantárgypedagógiai, pedagógiai, pszichológiai ismereteinek aktualizálására. Ennek oka többféle lehet, amelyek taglalása nem e tanulmány feladata. Az elméleti és a gyakorlati ismeretek felszínre hozásának elmaradása sok kárt okozhat. Nevezetesen: csorbat szenved (vagy ki sem alakul) a hallgatói tudatosság, az elmélet-gyakorlat összekapcsolásának képessége, a tanultak alkotó módon történő alkalmazása. Tág teret kap az indokok nélküli ösztönösség, az esetlegesség a tervező munkában. A hallgató gyakorlatlansága miatt nem látja át a fő feladatoknak megfelelően az óra egészét, az egészben a részeket és azok összefüggéseit. Így aztán vaktában, minden átgondoltságot nélkülözően tervez, készül tanításaira.

3. Feladatok

Vallom, hogy főiskolai oktatóként kell valamiféle segítséget nyújtanunk a levelező tagozatos hallgatóknak az önálló tanítási próbálkozásokra történő felkészülésükhöz. Mindezt úgy kell megtenni, hogy valóságosan nem lehetünk jelen a hallgatók gyakorlólhelyein. Ezért a szóban történő tanácsadás, a tanultak felelevenítésére, ötletek felvetésére késztetés, a gyakori indokoltatás nem lehetséges.

4. A segítség módja

Ha írásos anyagot adunk a hallgatók kezébe, azzal segíthetjük a tanítási folyamat tervezését, a tudatos hallgatói felkészülést. Természetesen mindezek feltételezik az oktatótól a gyakorlat ismeretét is.

Anyanyelvi tantárgypedagógiát oktató tanárként olyan írásos anyagot állítottam össze a hallgatók számára, amelyek egy-egy adott tanítói tevékenység (anyanyelvtanítási feladat) tervezésének műveletsorát írják le. Meggyőződésem ugyanis, hogy szinte valamennyi anyanyelvtanítási tevékenység algoritmizálható, lépéssoruk és azok tervezése is leírható ezáltal. A hallgatói tervezés irányítását részben a tervezési műveletek (óramozzanatok, illetve lépések) egymásutániségának megadásával, részben pedig az elméleti háttérismeretekre történő utalással, valamint példák bemutatásával valósítottam meg.

5. Az írásos anyag szerepe

Az általam összeállított írásos anyag szerepét az alábbiakban látom:

- Segíti a tudatos hallgatói tervezést, a szükséges szaktárgyi, pedagógiai, pszichológiai ismeretek aktualizálását, az elméleti háttérismeretek és a gyakorlat összekapcsolását.
- Fejleszti a hallgatók gondolkodását, megkísérli, hogy a hallgató egész-rész összefüggésében tervezzen.
- Hozzájárul olyan pedagógiai képességek formálásához, mint a helyes döntéshozatal, a tudatos szervezés, a lényegre törő írásos kommunikáció.
- Elősegíti a kezdeti tanítási próbálkozások eredményességét, szolgálva ezáltal a hallgatók motiválását, motiváltságát.
- Aktivizál minden egyes hallgatót, tényleges tevékenységre készítet.
- Pótolja a terepen (a külső gyakorlólhelyeken) a főiskolai oktató, valamint a gyakorlóliskolai szakvezető segítségének a hiányát.
- Hiszem, hogy közvetve a gyakorlatvezetők sajátos továbbképzését is megvalósítja.

6. Az írásos anyag összeállításának szempontjai

Abból a tételből indultam ki, hogy az önálló hallgatói tanítások szerves részei a főiskolai tanulmányoknak, azaz a tanulási folyamatnak. Tény, hogy az önálló tanítások a tanulási folyamat, azaz a gyakorlás következményeként válnak egyre eredményesebbé. Ezért az írásos anyagok kidolgozásakor négy szempontot vettem alapul. Ezek a következők:

- A pedagógiai pszichológia egyik megállapítása, hogy a tanulásban szerepe van a példának (a mintának) és az utánzásnak. Kelemen László szerint a példaadás lélektani alapja részben a példa szuggesztív hatásában kereshető. Mindaz, amit valamiféle formában kifejezünk, hat embertársainkra. Ugyancsak az említett szerző írja, hogy az utánzás könnyíti meg a példakövetést. Az utánzás viszont a tanulás egyik formája. Ezért tartottam tehát fontos szempontnak a hallgatói utánzást. A lépéssorra lebontott és leírt tanítói tevékenység így az utánzásához adott fogódzót.
- Pedagógiai-pszichológiai tanulmányaink alapján ismeretes az is, hogy az utánzó személy nemcsak reprodukálja a mások által nyújtott mintákat, hanem az utánzottakat el is raktározza a tudatban. Ezáltal nyílik lehetősége arra, hogy az elraktározott mintákat hasonló helyzetben előhívja és használtsa.

A hallgatók nagy része az első tanítások tervezése során hűen lemásolja a látott, az írásban megkapott mintákat. Szinte lépésről lépésre átveszi azokat. Meggyőződésem, ha értékes a minta, akkor az átvétel hasznos, szolgálja a hallgató épülését. Fontos láncszem lehet a tanulás folyamatában, így a tanítási órákra történő készüléskor is. Tapasztalatom szerint az igényesebb hallgatók a kezdetek kezdetén is igyekeznek egyéniségükhöz, felkészültségükhöz igazítani (átdolgozni) a látott, a kapott mintákat. Ezek a hallgatók már képesek a példa lényegének megragadására, értékelésére és a válogatásra is. Amikor az írásos anyagokat összeállítottam, nemcsak a minta hű követését, hanem az attól való eltérés lehetőségét is biztosítottam számukra.

– Harmadik szempontként utalok a különféle tanulásmódszerekre. Például arra, amelyik a tanulást algoritmusok (műveletek, műveletsorok) elsajátításaként fogja fel. E felfogás szerint megke-reshetők, kiszámíthatók a hasonló feladatok, tevékenységek legcélszerűbb műveletsorai. Éppen ezért e tanulásmódszert megállapítást is érvényesítettem az írásos anyagok kidolgozásakor.

– Végül azt a didaktikai tényt is hasznosítottam, amely szerint a tanulás nemcsak ismeretszerzés, hanem ismeretek alkalmazása is. Az eredményes alkalmazás egyik feltétele viszont a tudatos-ság. A tanítási órák tervezése során is az egyes stúdiumokban elsajátított ismeretek alkalmazása történik.

Írásos anyagom úgy készíti a hallgatót tudatos tervezésre, hogy nélkülözhetetlen háttérismereteket aktualizál meghatározott tanítói tevékenységhez. Úgy tettem meg ezt, hogy elkerüljem az újratanítást, ugyanakkor segítsem a hallgatók összefüggéslátásának fejlődését.

Összegzés helyett álljon itt egy segédanyag, amit másodéves levelezős hallgatók első tanítási próbálkozásához készítettem.

Az íráshasználat fejlesztése (Az önálló hallgatói tervezés segítése)

1. *Tervezzon meg olyan anyanyelvi órát az 1-3. osztály valamelyikére, amelyben a nyelvhasználati módok közül az íráshasználat dominál!*

2. *Kérdezze meg először gyakorlatvezetőjétől a kijelölt osztály „íráSORájának” anyagát, feladatait, valamint érdeklődjön az előző órák feladatairól is!*

3. *Nézzon bele a tanulók írásfüzeteibe, hogy tisztában legyen az osztály fűzetvezetési szokásaival!*

4. *Állítsa össze az „íráSORA” nyelvi anyagát! Ez*

a) tükrözze az íráshasználat speciális feladatait, pl. a kishorogvonallal kapcsolódó betűk gyakorlása (1-3. osztály) vagy tempófejlesztés (3. osztály),

c) segítse az automatizmusok (írásmozgások) kialakítását, pl. megadott szavak többszöri leírása más-más feladattípusban, más-más szövegkörnyezetben,

d) szolgálja a tantárgyi koncentrációt, pl. az olvasást, a helyesírást, a fogalmazást,

e) álljon közel a tanulók érdeklődési köréhez!

f) *mennyisége* feleljen meg a tantervi követelményeknek! (1. osztály: 4-6 sor, 2. osztály: háromnegyed füzetoldalnyi, 3. osztály: egy füzetoldalnyi)

5. A nyelvi anyag összeállításával párhuzamosan *tervezze meg* az íráshasználat tevékenységformáit! Az öncélú írásgyakorlás elkerülése érdekében a hagyományos gyakorlattípusokat (másolás, tollbamondás, emlékezetből való írás) *kapcsolja össze* alkotó jellegű tevékenységekkel! Ilyenek lehetnek, pl. másolás betűrendbe állítással vagy csoportosítással, vagy hiányos mondat kiegészítésével; emlékezetből való írás olvasmány alapján történő szógyűjtéssel, mondatalkotással stb.

6. *Készítse el* az „íráSORA” vázlatát! Ennek során legyen gondja:

a) az előző órai munkák értékelésére, a típushibák bemutatására, javítására, javíttatására (Ne feledkezzünk meg a helyesírási hibákról, a tetszetős elhelyezésről, a tisztaságról sem!),

b) az írásfeladat tudatosítására (az óra feladatának közlésére, a megjelölt írástechnikai probléma nagy alakban történő bemutatására, rövid magyarázatra),

c) a helyesírás előkészítésére (a helyes alak rögzítésére helyesejtéssel, a szótó megkerestetésével, színeshasználattal, a tanult szabály felelevenítésével, esetleg a betűk sorrendjének megállapításával),

d) más nyelvhasználati módoknak az íráshoz történő kapcsolására (pl. olvasás, helyesejtés, beszéd, nyelvtan stb.)

e) az írásszokások alakítására, pl.

– a gazdaságos másolásra (egy-két szó egyszerre történő elolvasása, fel/kitekintés nélküli leírásuk; nem túl magas, nem túl széles betűk írása 3. osztályban),

– a lendületes írásra (a szavak írásakor feleslegesen ne emeljék fel az íróeszközt; az ékezetek kirakásának ideje)

– az önellenőrzésre (Ehhez időt kell adni!),

– a helyes testtartásra, kéztartásra és íróeszköztartásra,

f) a mintalap elkészítésére az osztálynak megfelelő vonalazású füzetlapon.

7. Az íráshasználat tevékenységformái az alábbiak lehetnek:

1) Másolás írottól csoportosítással

Másoljátok le csoportosítva az alábbi kérdések segítségével a táblára írt szavakat!

rovar, rovarokkal, gyümölcs

magvak, kígyókkal, veszély

Mi?

Mikkel?

A feladat előkészítésének mozzanatai:

– a szavak elolvasatása némán, hangosan

– szóértelmezés (rovar) az A-ZS. segítségével

– a helyesírás előkészítése (kiejtés, átírás)

– egyéb utasítások: Vigyázzatok, nem minden szót kell lemásolni!

A kérdőszavakat ne írjátok le! A szavakat az elolvasás után feltekintés nélkül, az íróeszköz felesleges fel-
emelése nélkül írjátok le!

– önellenőrzés

– ellenőrzés felolvasással

2) Másolás nyomtatott betűrendbe állítással

Másoljátok le betűrendben a táblára írt szavakat!

megbirkózik, táplálkozik, érez, összegömbölyödik

A feladat előkészítése során gondoljunk a betűrendbe állítás segítségére is!

Pl. az első két szót megállapítjuk. Hívjuk fel a tanulók figyelmét arra is, ha az elválasztáskor nehézségük támad, kérdezzenek!

3/4) Mondatok írása tollbamondással

Tollbamondás alapján mondatokat fogtok írni.

Előkészítése:

– a mondatok elolvasása a tanító által

– a tanulók felhívják a figyelmet egy-két szó helyesírására

– diktálás szavanként (1. osztályban), szólamonként (2-3. osztályban)

– 3. osztályban közöljük a tanítókkal, hogy mérjük a mondatok leírásának idejét

– önellenőrzés

Nyelvi anyaga:

A süni rovarokkal táplálkozik. Ha veszélyt érez, összegömbölyödik.

Tempófokozás 3. osztályban

Próbáljátok meg leírni a fenti két mondatot kibővítve úgy, hogy a leírás idejét ne nagyon lépjétek túl! A tempófokozás nem mehet a betűk torzításának, az olvashatóságnak a rovására!

Nyelvi anyaga:

A sün rovarokkal táplálkozik, megbirkózik még a kígyókkal is. Ha veszélyt érez, azonnal összegömbölyödik.

5/ Mondatok írása emlékezetből többszöri elmondás után, segítség vonalas emlékezetetővel.

Most az emlékezetből való írást gyakoroljuk!

Két mondatot kell emlékezetben jól megjegyeznetek, majd hiba nélkül emlékezetből leírnotok!

Nyelvi anyaga:

Téli álmot alszik. Hasznos állat, védeni kell!

Előkészítése:

- a tanító felolvassa a két mondatot
- a tanulók szóban megállapítják a mondatok számát, ezután az egyik, majd a másik mondat szavainak számát
- a tanulók megismétlik az első mondatot, megállapítják mondatvégi írásjelét, hasonlóan történik a 2. mondat helyesírásának előkészítése is
- egy-két tanuló megismétli a két mondatot egyben
- leírás emlékezetből, segítség vonalas emlékezetetővel

T _____ H _____ II _____ II!

Írme a mintalap:

20. óra

Gyakorlás

1. rovar, gyümölcs, veszély M.
rovarokkal, kígyókkal
2. érez, megbirkózik, össze- M.
gömbölyödik, táplálkozik
3. A sün rovarokkal táplálkozik. Ha veszélyt érez, összegömbölyödik.
4. A sün rovarokkal táplálkozik, megbirkózik még a kígyókkal is. Ha veszélyt érez, azonnal összegömbölyödik.
5. Téli álmot alszik. Hasznos állat, védeni kell!

Helyesírástanításunk a kerettantervben

Anyanyelv-pedagógiai tapasztalataim szerint csak időszerű kérdések vannak ezidőtájt helyesírástanításunk házatáján. Egyrészt azért, mert – igaz, borsos áron, de – megvásárolhatjuk és tanulmányozhatjuk a „Magyar helyesírási szótár”-t, mely kiváló kalauznak bizonyulhat, kiváltképp a gombamód szaporodó intézménynevek szabályos írásához, másrészt azért szükséges alaposan szemügyre vennünk a helyesírás dolgait, mert sürgős teendőket diktál „Az alapfokú nevelés-oktatás kerettantervei”-nek a „Magyar nyelv és irodalom” című fejezete.

Ezen teendőink világosabb látásához kívánok – szándékaim szerint – hozzájárulni a következőkben.

1. Mi a helyesírás?

a) Azoknak az elveknek és szabályoknak az összessége, mely szerint a nyelv szavait, szókapcsolatait, mondatait írni, írásjeleit használni kell.

b) A helyesírás valamely nyelv írásának közmegállapodáson alapuló és közérdekből szabályozott eljárás módja, illetőleg az ezt tükröző, rögzítő és irányító szabályrendszer.

c) Az alkalmazott nyelvtudomány egyik ága, mely szoros kapcsolatban áll a helyesejtés, illetőleg a beszédművelés diszciplínákkal.

2. Megtanítható-e a helyesírás?

a) Feltétlenül azon kell fáradoznunk, hogy eloszlassuk azt a leegyszerűsítő nézetet, amely szerint létezik ösztönös helyesíró és tudatos helyesíró. Ha szemügyre vesszük az „öszönösség” kérdését, kiderül, hogy a részkészségek területén tapasztalhatók azok az erények vagy fogyatékoságok, melyek magyarázatul szolgálhatnak bizonyos problémákhoz. Érdemes figyelniük a gyermekek

- ritmusérzékére,
- szótagoló készségére,
- hangsúlyokkal, illetőleg a hanglejtés-változatokkal való bánítudására,
- beszédhallásának és beszédmegértésének eredményességére,
- olvasottságának színvonalára, s nem hagyható figyelmen kívül
- a memóriatartósságuk foka sem, továbbá előtérbe állítandó, hogy az
- idegen nyelvek tanulásakor milyen teljesítményre képesek.

Az itt és most csupán szemezgetve jelzettek is számtalan feladatot rónak a magyar nyelvet és helyesírást tanító pedagógusokra.

b) A helyesírást szüntelenül fejlesztendő készségként célszerű felfognunk. Olyan dolog a helyesírás az ember életében, amit napról napra könnyörtelenül gondoznia kell, mégpedig szabálykövetően, azaz tudatosan.

3. A helyesírástanulás és -tanítás színterei

a) *Alsó tagozat:* ez rakja le a helyesírástudás alapjait.

b) *Felső tagozat:* a tudatos nyelvtani ismeretekre és az alsó tagozaton elsajátított alapokra támaszkodva rögzíti azokat a normákat, melyeknek ismerete minden kultúrembertől megkövetelhető az egyértelmű gondolat- és szándékközvetítés érdekében.

c) *Közéiskola:* az eddigi tanulmányokra kialakult helyesírási készség szintet továbbemelve, a tudatos problémaelemzést előtérbe helyezve azon fáradozik, hogy a személyiség értéktényezőjévé váljék a szabályszerű helyesen írás.

d) *Pedagógusképző felsőoktatás*: a helyesírástudás (elméleti és gyakorlati területen egyaránt) minőségi fejlesztése; különös tekintettel arra, hogy eredményesen sajátíttassa el a hallgatókkal a helyesírás tanítás módszertanát, és ezen ismereteket kellő színvonalon gyakoroltassa is mind a szemináriumok adta lehetőségek felhasználásával, mind a tanítási gyakorlatok keretében.

4. A helyesírás tanítás módszertani elvei

Magam messzemenőig egyetértek A. JÁSZÓ ANNA idevonatkozó gondolatmenetével, amit „Az anyanyelvi nevelés módszerei”-ben „A nyelvtan és a helyesírás tanítása” című fejezetben az általános iskola 1–4. osztályaira nézvést megadott. Az ott olvashatókat fejtegetem más-más oldalról hangsúlyozva.

- a) A magyar helyesírás rendszeresen, továbbá alkalmanként számontartott alapelveinek ismerete:
 - a kiejtés elve
 - a szóelemzés elve,
 - a hagyomány elve,
 - az egyszerűsítés elve,
 - a jelentés-elkülönítés elve,
 - a tisztelet elve,
 - az idegen nevek írásának elve.
- b) Szilárd nyelvtani, (leíró) nyelvészeti ismeretek.
- c) Az analógia és a szabálytanítás helyes elvének megtartása.
- d) A gyakorlás és a rendszeresség szükségessége.
- e) Az ismerettudás és az alkalmazásképes készség összehangolása.
- f) A helyesírási készség mint összetett tevékenység tényezőinek fejlesztése. Ezekről a közismert tényezőkről van szó:
 - a helyesírási szabályok,
 - a szójelentés,
 - a nyelvtani kategóriák ismerete,
 - az analógiaérzék,
 - a figyelem,
 - az emlékezet,
 - az írásfegyelem,
 - a gondosság,
 - az önellenőrzés fejlesztése,
 - az automatizálás biztosítása.
- g) A nevelőtestület egységes eljárásának az elve

5. A helyesírás-tanítás módszeres eljárásai

A napi helyesírás tanítási munkánkat elősegítve: rendszerezem a következőkben az általam elengedhetetlennek vélt teendőinket, mozgósítva az elmúlt időszakokban jelentős szerepet játszott módszertanok nézeteit, hasznosításra javallott eljárásait. Ezek:

- a) a szemléltetés;
- b) a megfigyeltetés és a szabály elvonása;
- c) a tudatosítás;
- d) a gyakorlás;
 - másolás,
 - szótagolás,
 - kiegészítés,
 - átalakítás,
 - felelet szerkesztése megadott kérdésre,
 - megjelölt példákhoz hasonlók gyűjtése,
 - tollbamondás:
 - aa) hibamegelőző tollbamondás (Célja az esetleges helyesírási hibák megelőzése, ezért diktálás előtt gondosan elemezzük a tanulók közreműködésével a szöveget a szó, a szókapcsolatok, valamint a mondat, esetleg a bekezdés szintjén is. Kerestessük meg a tanulókkal a szövegben a szükséges helyesírási jelenséget, idéztessük fel a vonatkozó szabályt, esetleg szabályokat, majd mondjuk tollba a közösen elemzett szöveget. Amennyiben szükséges, feltétlenül végezzünk szó-, illetőleg kifejezésértelmezést. Ez is segítheti a sikeresebb helyesírást.)

bb) szemléltető tollbamondás (Célja, hogy diákjaink vizuális úton rögzítsék a szavak, kifejezések írásképét. A tollbamondásra kiszemelt szöveget írjuk fel a táblára, esetleg az írásvetítő föliájára, a gyermekek szemléljék, olvassák némán, ezáltal a megoldás által vizuális emlékképet kapnak a diktálandó anyagról, valamint a szemléltetett nyelvi problémáról. Ezután takarjuk el a szöveget, s következéské a tollbamondás. Diktálás után tegyük láthatóvá az előzetesen szemlélt, majd tollba mondott korpuszt, hogy a gyermekek önállóan ellenőrizhessék munkájukat, és ki is javíthassák az esetleges hibákat.)

cc) magyarázó tollbamondás (Célja egy-egy korábban tanult helyesírási jelenség magyarázattal egybekötött ismétlése, valamint tudatosítása. Ismert olyan eljárás is, amikor nem előzi meg ezt a diktálást semmiféle bevezetés és magyarázat. Mindennemű helyesírási, központosási elemzés és magyarázat a tollbamondás után történik. Ekkor adjuk meg a lehetőséget a tanulóknak az esetleges hibák javítására. Úgy vélem, hogy ezzel a megoldással, az ismertetett módon igen körültekintően szabad csak eljárunk, nehogy többet ártsunk, mint használjunk.)

dd) emlékezetből való tollbamondás (Célja tanult szöveg leírása emlékezetből. Úgy gondolom, helyesebb, ha előzetesen felhívjuk a diákok figyelmét a várható tollbamondásra, hogy olvassák el, tanulmányozzák át, elemézzék helyesírási szempontból az illető szemelvényt, így ugyanis készültebben lesznek képesek leírni azt emlékezetből. Miután végeztek a növéndékek az írással, feltétlenül keressük meg velük a szemelvényt, hogy láthassák az eredeti anyagot, aminek a helyesírási problémáihoz fűzzük a magyarázatot.)

ee) szavak tollbamondása (Ekkor nem összefüggő szöveget, hanem szigorúan csak olyan szavakat, esetleg szó szerkezeteket diktálunk, amelyekre vonatkozó nyelvtani, helyesírási kérdéseket akarunk tisztázni. Előfordul a gyakorlatban, hogy ezzel a tollbamondással együtt a vonatkozó nyelvtani ismereteket is számonkérjük, így kapcsolván együvé az elméletet és a gyakorlatot. Ekkor javasolt az előkészítés nélküli diktálás.)

ff) önellenőrző tollbamondás (Úgy olvassuk fel a szöveget, hogy minden mondat után tartsunk szómagyarázatot! Ezután lassan diktáljuk le az előzőekben helyesírási szempontjából részleteiben is feltárt szöveget. Adjunk alkalmat a gyermekeknek, hogy miután leírták az egyes mondatokat, kérdezhessenek a szavak, szó szerkezetek helyesírásával kapcsolatban.)

gg) alkotó tollbamondás (Ezzel a tollbamondásfajttal lehetőséget biztosítunk diákjainknak arra, hogy a diktátumon előzőleg általunk pontosan körbeírt határokon belül alkotó-alakító munkát végezzenek. Miről lehet szó? Például szavak betoldásáról, mondatok bővítéséről, illetőleg zsugorításáról, igeidőnek vagy melléknévi foknak a megváltoztatásáról, szinonimák, ellentétes jelentésű szavak alkalmazásáról, feleletek megformálásáról kérdésekre, élhetünk a szókincs-, esetleg a stílusfejlesztés lehetőségeivel is.)

hh) szabad tollbamondás (Célja az előzetesen logikai egységekre bontott szöveg lényeges mozzanatainak leírása szabadon vagy tartalomkövető kivonatolással úgy, hogy kötelező a gyakorlásra válogatott helyesírási szavak, kifejezések használata. Ezért igen fontos hangsúlyoznunk, hogy mit is tartunk lényegesnek a diktálásra választott anyagban. Ismert olyan javaslat is, hogy közösen feldolgozott szemelvényről kell összefoglalót írniuk a diákoknak, természetesen tartva magukat a tanító, illetőleg a tanár által adott helyesírási szempontokhoz.)

ii) ellenőrző tollbamondás (Célja, hogy egy-egy nyelvtani és helyesírási anyaggrész feldolgozása után ellenőrizzük a tanulók helyesírási készségét. Először olvassuk fel kifejezően a tollbamondandó szöveget, majd végezzünk szómagyarázatot. Feltétlenül a mondategységek belső logikai rendjére tekintettel diktáljunk! A tollbamondást kövessen a szöveg ismételt egybefüggő felolvasása, de lassan, hogy a diákok kijavíthassák a maguk észlelte hibákat. Ezután nagyon gondosan, tüzetesen javítsunk, értékeljünk, s adjunk fejlesztő, gondolkodtató feladatokat!) Pl.:

- emlékezetből való írás,
- helyesírási elemzés,
- fogalmazás (Ez a helyesírási-fejlesztő módszer külön részletes tanulmányozást, fejtegetést kíván).

e) Az ellenőrzés és területei:

- a házi füzetek következetes javítása,
- helyesírási dolgozatok íratása rendszeresen,
- a hibák nyilvántartása, hibanaapló vezetése.

6. A kerettantervben rögzített helyesírási ismeretek, a hozzájuk kapcsolódó tevékenységformák, valamint a továbbhaladás feltételei

Amikor szemrevételezzük a kerettantervnek – ebben, az általam kialakított megközelítésében – az alsó és a felső tagozat évfolyamaira bontott, a helyesírásitanítással kapcsolatos teendőit, akkor azt a fentiekben megfogalmazottak felhasználásával tegyük! Ha így járunk el, közelebb jutunk az anyanyelv-pedagógiai feladataink között kitüntetett helyen álló helyesírásitanítás eredményesebb megvalósításához. Véleményem szerint nem ábrándozásról, hanem az igen tudatos, minőségi tanítói, illetőleg szaktanári felkészülésről lesz szó.

Helyesírási ismeretek	Tevékenységszabványok	A továbbhaladás feltételei
2. osztály		
<p>Az időtartam jelölése. A kiejtés szerinti szavak írása. A j hang kétféle jelölése. A szótagolás és az elválasztás. A kiejtéstől eltérő írásképi szavak írása.</p>	<p>A hosszú és a rövid hangok jelölése írásban. Az egyszerű szavak elválasztása. A kiejtéstől eltérő írásképi szavak egyszerűbb eseteinek helyesírása – szótagolással, – szóelemzés segítségével. A tanult helyesírási ismeretek gyakorlása.</p>	<p>A rövid és a hosszú hangok megkülönböztetése írásban. Szavak, szó szerkezetek, 2-3 mondat helyes leírása – másolással, – tollbamondásra. A kiejtéssel megegyezően írt rövid szavak biztos helyesírása. A j hang biztos jelölése 20 – a tanulók által gyakran használt – szóban. Az egyszerű szavak megfelelő elválasztása. Mondatkezdés nagybetűvel. Mondat szavakra tagolása segítségével. Hibajavítás tanítói irányítással.</p>
3. osztály		
<p>A felkiáltó, feltételes, óhajtó és felszólító mondat mondatvégi írásjele. Az igealakok helyesírása szótagolással és/vagy szóelemzéssel. A j hang kétféle jelölése igékben. Az igekötő egybe- és különírásának esetei. A tulajdonnevek és köznevek helyesírása. A -ból/-ből, -ról/-ről, -tól/-től helyesírása. A j hang kétféle jelölése főnevekben. A fokozott melléknév helyesírása.</p>	<p>A mondatvégi írásjelek helyes használata az egyszerű mondatok végén. Az igealakok helyesírásának gyakorlása. Az igekötő és az ige egybe- és különírásának gyakorlása. A tulajdonnevek és köznevek helyesírásának gyakorlása. A fokozott melléknév helyesírásának gyakorlása. A nyelvhelyességi ismeretek alkalmazása a nyelvhasználatában.</p>	<p>A mondatkezdés és –zárás helyes jelölése. A szavak elkülönítése a mondaton belül. A j hang helyes jelölése újabb 25-30 szóban. A tanult tulajdonnevek kezdése nagybetűvel. A korosztály szókincsében megtalálható, kiejtésük szerint írandó szavak helyesírása. Egyszerű szavak elválasztása önállóan.</p>
4. osztály		
<p>A főnév helyesírása. A tanult hagyományos írásmódú személynevek biztos helyesírása. A lakóhely földrajzi neveinek helyes lejegyzése. A ly-es szavak körének bővítése. A névutós főnév helyesírása. A tulajdonnevekből képzett egyszerűbb -i képzős melléknévek helyesírása. A számoknak betűvel való leírása. A keletkezés írása. Az összetett szavak elválasztása. A helyesírási ismeretek összefoglalása.</p>	<p>Az igealakok helyesírásának gyakorlása. A tanuló környezetében és olvasmányjaiban előforduló tulajdonnevek helyesírásának gyakorlása. A -val/-vel ragos főnevek helyesírásának gyakorlása egyszerűbb esetekben. A szóalakok helyesírásának gyakorlása – szótagolással és/vagy – szóelemzéssel.</p>	<p>A mondat kezdése nagybetűvel. A mondatzáró írásjelek használata. A toldalékos alakok megfelelő helyesírása. Az ige és az igekötő kapcsolatának helyesírása. A tulajdonnevek tanult eseteinek nagybetűs kezdése. A melléknév, a határozatlan számnév fokozott alakjának helyes írásmódja. Tanítói javítással vagy tanulói önellenőrzéssel feltárt hibák javítása segítséggel.</p>

Most a felső tagozat helyesírás tanítással foglalkozó munkájáról essék szó!

Helyesírási ismeretek	Tevékenységgformák	A továbbhaladás feltételei
5. osztály		
<p>A korábban tanult helyesírási ismeretek rendszerezése.</p> <p>A mássalhangzó törvények helyesírási kérdései:</p> <ul style="list-style-type: none"> – hasonulás, – összeolvadás, – rövidülés. <p>A szótag és az elválasztás.</p> <p>A szóelemző írásmód.</p>	<p>A korábban tanult helyesírási ismeretek biztonságos alkalmazása különféle feladatokban.</p>	<p>Képesség</p> <ul style="list-style-type: none"> – másolás, – tollbamondás és – emlékezet utáni írásra, – önálló írásbeli feladatok megoldására.
6. osztály		
<p>A szófajok helyesírási kérdései.</p> <ul style="list-style-type: none"> – A tulajdonnevek és a belőlük képzett – melléknevek helyesírásának egyszerűbb esetei. 	<p>Gyakorlatok</p> <ul style="list-style-type: none"> – az egyes szófajok helyesírásának biztonságossá tételére, – a szóelemzés alkalmazására a nehezebb helyesírási esetekben. <p>A tanult helyesírási ismeretek tudatos alkalmazása.</p> <p>Önkontroll, szövegjavítás fokozatos önállósággal.</p>	<p>A szófajok helyesírására és helyes használatára vonatkozó szabályok ismerete és alkalmazása.</p> <p>Jól olvasható írás, az írásos szöveg rendezett elhelyezése.</p>
7. osztály		
<p>Az egyszerű mondat helyesírása:</p> <ul style="list-style-type: none"> – vessző, pontosvessző, – kettőspont, – gondolatjel, zárójel, – mondatvégi írásjel. <p>A tulajdonnevek helyesírási ismereteinek bővítése:</p> <ul style="list-style-type: none"> – a tanult idegen személynevek, – a többemű a) földrajzi nevek, b) intézménynevek helyesírása. <p>A többemű</p> <ul style="list-style-type: none"> – földrajzi nevekből, – intézménynevekből képzett melléknevek helyesírása. <p>Az összetett szavak helyesírása.</p>	<p>Az egyszerű mondat központosítása.</p> <p>A mondatban és a mondat végén előforduló írásjelek értelmező szerepének</p> <ul style="list-style-type: none"> – ismerete, – helyes használata. <p>A tulajdonnevek nehezebb eseteinek gyakorlása.</p> <p>A tulajdonnevekből képzett melléknevek nehezebb eseteinek gyakorlása.</p> <p>Az egybe- és különírás elveinek</p> <ul style="list-style-type: none"> – ismerete, – biztos alkalmazása a tanult esetekben. 	<p>Az egybe- és különírás elveinek ismerete.</p> <p>A tanult nyelvhelyességi és helyesírási szabályok megfelelő alkalmazása:</p> <ul style="list-style-type: none"> – a központosítás, – a tanulmányok során előforduló tulajdonnevek és a belőlük képzett melléknevek, – az egybe- és különírás vonatkozásában. <p>„A magyar helyesírási szótár” önálló használata.</p> <p>Rendezett egyéni íráskép.</p>
8. osztály		
<p>Az összetett mondat központosítása.</p> <p>Az idézés és a párbeszéd írásmódja.</p> <p>A magyar helyesírás alapelvei.</p> <p>A helyesírás értelemtükröztető szerepe.</p> <p>A tanult helyesírási ismeretek rendszerezése.</p>	<p>Az összetett mondat központosításának változatos gyakorlása.</p> <p>Az idézés és a párbeszéd írásmódjának helyes alkalmazása.</p> <p>A magyar helyesírás alapelveinek tudatos alkalmazása.</p> <p>A helyesírás értelemtükröztető szerepének</p> <ul style="list-style-type: none"> – beláttatása és – felhasználása. <p>A tanult helyesírási ismeretek tudatos alkalmazása.</p>	<p>Mondattani nyelvhelyességi ismeretek alkalmazása szóban és írásban.</p> <p>Az idézés, a párbeszéd, a központosítás helyesírása.</p> <p>A tanulmányokhoz szükséges</p> <ul style="list-style-type: none"> – eszközszintű íráskészség, – jól olvasható esztétikus írás.

A kerettantervben közölt helyesírási ismeretek és tevékenységformák, továbbá a továbbhaladás feltételeiként megadott szempontok – úgy tűnik – az anyanyelv-pedagógiai hagyományokat követik. Ha rendszerető kutakodással iparkodunk előbbre jutni a kerettanterv vonatkozó alfejezetei és bekezdései között, akkor még a kiegyensúlyozottságra törekvést, sőt, ami a helyesírástani tanításban alapkövetelmény, nevezetesen a nyugodt tempójú gyakoroltatás, arra is futja az időnkéből. Azáltal, hogy a szóalkotási módok, valamint az egybe- és különírás problémájának a tanítása a hetedik osztályba került, ennek az eddig majdnem mostohán kezelt kérdéskörnek a hatékonyabb elmélyítésére is több lehetőségünk adódik.

Helyénvalónak tartom, hogy a második osztályban a kiejtés elve mellett a szótagolás és az elválasztás kapta a főhangsúlyt. Ezáltal a kiejtés-, az olvasás- és a helyesírás tanítás ismét szinkronba kerülhet, ahogy erről többen is szóltunk „Az anyanyelvi nevelés módszerei”-ben.

A harmadik osztályban tapasztalhatjuk a szóelemzés elvének az erőteljes jelenlétét, mégpedig igealakokkal és bizonyos névszófajtákkal összefüggésben is. Erre a szemléletre, továbbá gyakorlatra éppen a tudatos helyesírás okán is szükségük van növendékeinknek. Jó látni azt, hogy a j írásához fűződő hagyományelvét a fokozatosság szem előtt tartásával rögzítették a szerzők.

Vitathatatlan, hogy a negyedik osztályt a helyesírás-fejlesztés terén a kompenzálás időszakának nevezhetjük. Erőteljesebben differenciálhatunk a hátránykompenzálás és a tehetséggondozás vonatkozásában. Természetesen, ennek a gyakorlatközpontú tananyag-elrendezésnek ára van, ez pedig az úgynevezett mondattani bevezető teljeskörű kiiktatása a negyedik évfolyamról. Vannak/lesznek, akik fájlni fogják, hogy a mondat (beszédszintű) belső világának szemrevételezése magasabb (a 7.) osztályba került.

Ha meglegszünk annyi (nyelvtani és) helyesírási ismeretanyaggal, amennyit elénk rak a kerettanterv az ötödik osztályra, akkor új szempontok figyelembevételével dolgozhatunk annak érdekében, hogy a megelőző esztendőben kialakult anyanyelvi készségeket a biztonságos szinten, vagyis tudatosan működtessük. A mássalhangzótörvények helyesírási kérdéseinek körültekintő, alapos feldolgozásával – összhangban a szóelemző írásmóddal – jelentékenyen megerősíthetjük növendékeink helyesírástudását mind az elmélet, mind a gyakorlat vonatkozásában.

A hatodik osztályban változatlanul – az eddigi anyanyelv-pedagógiai hagyományoknak megfelelően – a szófajok helyesírásának tüzetes megismertetésével, továbbá tételes rendszerezésével foglalkozhatunk. (A Zsolnai-pedagógia „Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program”-ja ekkor az egyszerű és összetett mondatok problémáival találkozttatja tanulóit.) Tételesen elemezve a most érvényessé lett kerettantervet, azt láthatjuk, hogy a szófajok világát a maga teljességében tárja elénk, vagyis szakít a '78-as tanterv bizonyos funkcionális nyelv szemléletével, legalábbis azzal, ami a vonatkozó névmás, a módosítószók és a mondatszók tanítási rendjét illeti.

A hetedik osztályra való továbbhaladás helyesírással összefüggő feltételeinek meglétével, így a tudatos alkalmazásnak, az önkontrollnak, az önálló szövegjavításnak a birtokában érkeznek növendékeink. Ez annál is inkább szükséges, mivel az egyszerű mondattan áll immár a középpontban, ugyanakkor el kell sajátítatnunk az összetett szavak vonatkozásában az egybe- és különírás elveit a biztos alkalmazás érdekében. Most kiváló lehetőségeink lesznek – a megelőző évfolyamok gondos helyesírás tanításának köszönhetően – a tulajdonnevek és a tulajdonnevekből képzett melléknévek nehezebb eseteinek gyakorlására is. Ekkorra el kell juttatnunk diákjainkat arra a tudatossági fokra, amikor is a „Magyar helyesírási szótár”-t önállóan képesek felhasználni a mindennapokban.

Az összetett mondat központosítási problémái állnak a nyolcadik osztályban az előtérben. Mindezen közben a magyar helyesírás alapelveinek tudatos alkalmazására, a helyesírásunk értelemtűkröztető szerepének beláttatására és felhasználására kell felkészítenünk tanulóinkat. Feltehetően teremtünk elegendő időt arra, hogy a diákokkal együttműködve a tanév végéig megszerezzük a nyelv- és helyesírási ismereteket! A továbbhaladás egyik feltételül a kerettanterv a tanulmányokhoz szükséges eszközszintű íráskészséget támasztja; véleményem, értelmezésem szerint ez azt jelenti, hogy tudatosságra épülő, biztonságos helyesírása legyen tanítványainknak a nyolcadik osztály végén.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az alábbiakban olyan kézikönyvek, illetőleg tanulmánykötetek, valamint módszertankönyvek találhatók, amelyek különböző okokból szerepet játszottak jelen tanulmányom elkészítésében. Vagy szó szerinti hivatkozásban, vagy utalásszerűen segítettek az említett szakkönyvek bizonyos problémák új megvilágításba helyezésében. A több évtizeddel ezelőtt írt szakmunkák elfelejtését hanyagságnak tartanám. Időről időre szembe kell néznünk a megelőző korokban feltárt kutatási eredményekkel, továbbá az azokat kamatoztató módszertani szemlélettel is. Különösen időszerűnek tartom napjainkban, mert az „anyanyelvtanítás” bűvös erejű szó mintha homályba vonná a helyénvaló, elengedhetetlen, sőt szükségszerű „nyelvtanítás”-t. Vértkezésül sem árt bepilantanunk elődeink nemzedékeket felnevelő írásaiba – kellő és rugalmas kritikával természetesen.

A Jászó Anna 1995: *A nyelvtan és a helyesírás tanítása*. In: Kernya Róza (szerk.): *Az anyanyelvi nevelés módszerei* (Általános iskola 1–4. osztály). Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola–Móra Ferenc Könyvkiadó Rt.

A magyar nyelv értelmező szótára, III.: H–Kh. 1965, Akadémiai Kiadó, Budapest.

A magyar helyesírás szabályai, 11. kiadás, 1984, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bozsik Gabriella–V. Raisz Rózsa 1996: *Helyesírásunk elvi és gyakorlati kérdéseiből*. Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger.

Csengeri Éva 1983: *Szöveggyűjtemény* (Tollbamondás és tartalomírás a 4–8. osztályosok részére). Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev–Ungvár.

Egedy Mária–Kerégyártó Imre–Szemere Gyula 1954: *A helyesírás tanítása*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

Fábián Pál–Földi Ervin–Hőnyi Ede 1998: *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hoffmann Ottó 1976: *Anyanyelvi nevelés az általános iskola felső tagozatában*. Tankönyvkiadó, Budapest.

H. Tóth István 1995: *A kiejtéstanítás*. In: Kernya Róza (szerk.): *Az anyanyelvi nevelés módszerei* (Általános Iskola 1–4. osztály). Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola–Móra Ferenc Könyvkiadó Rt.

H. Tóth István 1997: *Magyar nyelv az általános iskola 8. osztálya számára* (Nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Kernya Róza (szerk.) 1995: *Az anyanyelvi nevelés módszerei* (Általános Iskola 1–4. osztály). Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola–Móra Ferenc Könyvkiadó Rt.

Környei László (felelős kiadó) 2000: *Az alapfokú nevelés-oktatás kerettantervei*. Dinasztia Kiadóház Rt., Budapest.

Muszty László–Rónay Béla 1965: *Az általános iskolai nyelvtanítás módszertana* (Kézirat). Tankönyvkiadó, Budapest.

Muszty László–Rónay Béla 1967: *A magyar nyelvtan tanítása az általános iskolában* (Kézirat). Tankönyvkiadó, Budapest.

Szemere Gyula 1960: *Helyesírási segédkönyv az általános iskola számára*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Szemere Gyula 1969: *A magyar nyelvtan tanítása*. Tankönyvkiadó, Budapest.

KRIVECKYKNÉ MOLNÁR KATALIN

igazgató

Karácsony Sándor Általános Iskola

Debrecen

Mit jelent a minőségbiztosítás az iskolában?

Új fogalommal ismerkedik a magyar pedagógus társadalom: a minőségbiztosítás rendszerének kialakításával és bevezetésével. Készülnek a kerettanterveknek megfelelő pedagógiai programok, amelyeknek néhány új eleme között - a Közoktatási törvény 54. §-a értelmében - ott szerepel az intézmények ellenőrzési, mérési, értékelési és minőségbiztosítási rendszerének megteremtése.

Minden vezető számára fontos próbatétel, amikor kontroll alá helyezi saját munkáját és intézményét, amikor választ kell adni a következő kérdésekre:

- Milyen az oktató–nevelő munka nálunk?
- Hogyan vezetem az intézményt?
- Hogyan tehetném eredményesebbé?
- Hogyan kell másképpen, hatékonyabban cselekednünk?

A válaszokból kiderül, hogy melyek azok a területek, ahol jól dolgozik az intézmény, hogyan kell majd tovább fejleszteni a már bevált módszereket, a sikeres oktatást és nevelést. És kiderül az is, hol vannak munkánk gyengeségei, hol szükséges a változtatás, a módosítás ahhoz, hogy a megfogalmazott célok teljesüljenek, hogy a megrendelők, a partnerek visszajelzései elégedettséget tükrözzenek.

A minőségbiztosítási folyamat kiindulópontja egy kezdőpont megállapítása. Ez pedig egy küldetésnyilatkozat megfogalmazását jelenti-jelentheti. A küldetésnyilatkozat a következő négy elemre épít, a következő kérdésekre keresi a választ:

1. CÉL: Kik vagyunk? Kiket szolgálunk? Milyen céljaink vannak?
2. TEVÉKENYSÉG: Mit akarunk elérni?
3. ÉRTÉKEK: Milyen értékekkel rendelkezünk?
Mi az iskola tevékenységi köre?
Kinek és mit kívánunk oktatni?
4. SZABÁLYOK: Mit ígérünk, hogy céljainkat elérjük?

A minőség attól függ, hogy a kitűzött célok megvalósítása mennyire lesz sikeres, hogy az intézmény által megfogalmazott és követett értékeket hogyan fogadják el a partnerek, hogy a belső összetartozás megerősítése mennyire lesz eredményes.

A pedagógiai programok készítése során talán hasznos lehet egy küldetésnyilatkozat-minta, amely segítséget jelenthet intézményvezetőknek, pedagógus közösségeknek a továbblépéshez az intézményi minőségbiztosítás kiépítése során.

KARÁCSONY SÁNDOR ÁLTALÁNOS ISKOLA KÜLDÉTESNYILATKOZATA

A Karácsony Sándor Általános Iskola elsősorban a debreceni Szabadság-telep „kulturális centruma”. 2000. augusztus 1-jétől pedagógiai munkánk kibővült a halápi tagintézmény munkájával. Az együtt gondolkodás, a közös tevékenységek eredménye: iskolaszervezetünk átalakulása, a két különböző helyzetű és tanulói összetételű iskola oktató–nevelő munkájának közelítése.

Karácsony Sándor pedagógiai elveire tettünk hitet nemcsak a névfelvételekor, hanem akkor is, amikor a tantestület elhatározta, hogy gyermekközpontú iskolát szervez és működtet. Intézményünkben fontos a tudás, az erkölcsi értékek, a hagyományok átadása és ápolása. Fontos pedagógusaink számára a tanulás szeretetének és a személyes fejlődésnek (egyéni képességeknek) a kibontakoztatása és folyamatos művelése. Fontos az a fajta nevelő munka, amelynek során a világra rácsodálkozó tanítvány fejlődik-változik-tökéleteseedik; és fontos az emberi tényező minősége is, mert az erkölcsi megújulás hordozója csakis az egyes ember lehet.

Kiemelt célunk a partnereközpontú szemlélet kialakítása; a pedagógusoknak a szülőkkel, a diákokkal és más partnerekkel való szoros együttműködése.

Szeretnénk, ha diákjainkat örülni tudó, embertársaik felé tiszteletet és toleranciát mutató, egy egész életen át tartó, továbbtanulásra is képes emberré, munkaerővé nevelni.

„Most még egyszer hozzád fordulok, első osztályba járó legfiatalabb kedves olvasóm. Láttam a megelőző összefoglalásból, milyen szép kilátást ígér e tanulásnak nevezett hegymászásunk oda-fent a csúcson, a nyolcadik év végén.

De te még az út elején tartasz. Ne felejtse el, hogy nincsenek szárnyaid. Sok-sok lépést meg kell tenned, egyiket a másik után, időt, fáradságot nem kímélve, unalmat nem ismerve, míg feljuthatsz a végén a tetőre... Meghallottad, elhitted és ez erőt ad neked útközben: hogy egész bizonyosan van ez a tető, fel lehet jutni rá és érdemes feljutni rá” – írta és vallotta Karácsony Sándor.

Egész iskolai közösségünk – diákok, tanárok, szülők – ezen célok megvalósításáért munkálkodnak egy jóval nyitottabb, a valós célhoz közelebb álló, rugalmas nevelői magatartást közvetítő intézményben.

NÉMETH SÁNDORNÉ
magyar szakvezető és munkaközösségvezető tanár
Paragvári Utcai Általános Iskola
Szombathely

Október 6-i megemlékezés

Időtartam: 20-25 perc

I. rész

Zene – Liszt Ferenc: Les Préludes

(2-3 perc után kezdjük a műsort, de aláfestésként tovább szól a zene.)

Narrátor 1.

A múltat tiszteld a jelenben s tartsd a jövőnek!

Versmondó 1.

Szép vagy o hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,

Téridet országos négy folyam szegi;

Ám természettől mind ez lelketlen ajándék:

Naggyá csak fiaid szent akaratra tehet.

(A zene elhalkul.)

Narrátor 2.

1800 és 1848 közt megbolydult az egész világ, harapódzó tüzként terjedtek a függetlenségi mozgalmak. Egy részük sikerrel járt, más részük kudarccal. Magyarországon ekkor már tizenhárom éve kormányzott országgyűlés nélkül a császár; elszegényítette az országot, erőszakkal fogdosztatta össze az újoncokat.

A zúgolódás Bécsig hallatszott. Európa is már morajlik a kitörő forradalmak előszelétől, a hazai reformmozgalom is erőre kap.

Versmondó 2.

Az álom

A természetnek legszebb adománya.

Megnyílik ekkor vágyaink tartománya,

Mit nem lelünk meg ébren a világon.

Álmaiban a szegény

Nem fázik és nem éhezik,

Bíbor ruhába öltözik,

S jár szép szobák lágy szőnyegén.

Álmában a király

Nem büntet, nem kegyelmez, nem bírál...

Nyugalmat élvez.

Álmában az ifjú elmegy kedveséhez,

Kiért epeszti tiltott szerelem,

S ott olvad égő kebelén. –

Álmamban én

Rabnemzetemnek bilincset tördelem!

Narrátor 3.

Kossuth izzó szónoklatainak és Deák bölcsességének megfelelően megszületik a felirat, amely a közös teherviselést, vallásegyenlőséget, népnevelést, esküdszéki bíráskodást, évenkénti országgyűlést, felelős minisztérium alakítását követeli a királytól, ehhez Magyarország és Erdély egyesítését.

Narrátor 2.

Hirtelen felgyorsultak az események, a Párizsban 1848 februárjában kitört forradalom végig-söpör Európán. Március 13-án éri el Bécsset. Március 15-én lezajlik Pesten a lelkes, vértelen forradalom, mindenki boldog és bizakodó.

Narrátor 1.

„Tartsátok tiszteletben e napot, melyen a nép szava először megszólalt. Március 15-e az, írjátok föl szíveitekbe és el ne felejtétek. A magyar nemzet szabadsága e naptól kezdődik. A nép fölébredett, a nép követelte századok óta megtagadott jogait, a nép kivítta jogait, miknek láncait legközelebb találta.”

Narrátor 3.

Április 7-én Batthyány Lajos elnökletével megalakult az első felelős magyar minisztérium. A király hozzájárult az úrbéri szolgáltatások, a robot, a dézsma megszüntetéséhez, a sajtószabadsághoz, a cenzúra eltörléséhez. Engedményeket adott azzal a hátsó gondolattal, hogy időt kell nyernie, később majd visszaszerzi mindazt, amit most kiengedett a kezéből.

Narrátor 2.

Önállóságot ígért a szerbeknek, horvátoknak, románoknak, ruténeknek, szlovákoknak, ha a magyarok ellen fordulnak. Jellasicsot horvát bánná nevezte ki, azzal a nem titkolt megbízással, hogy támadja meg Magyarországot. Szeptember 11-én tört be csapatával, és ezzel kezdetét vette a szabadságharc.

Versmondó 2.

A Kárpátoktól le az Al-Dunáig
Egy bős özvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.

Szegény, szegény nép, írva nemzetem te,
Mit vétettél, hogy így elhagytanak,
Hogy isten, ördög, minden ellened van.
És életed fáján pusztítanak?

Te rác, te horvát, német, tót, oláhság,
Mit marjátok mindnyájan a magyart?

Narrátor 3.

A magyar ellenállást azonban nem volt könnyű megtörni. Kossuth lelkesedése magával ragadta a nemzetet, a honvédek, bár nem voltak valódi katonák, de igazi hősök voltak. Klapka, Bem, Damjanich és a többi tábornok bámulatos hadi vállalkozásokat vitt végbe, úgyhogy az osztrák katonák babonásan félni kezdtek a honvédektől. A tavaszi hadjárat felvidéki ütközetei csodával határosak voltak, úgyszintén Bem csatái is Erdélyben.

Versmondó 3.

Mutassuk meg: a magyar nem olyasmi,
Mint a gyertya, mit el lehet oltani:
A magyarnak élnie kell örökké,
És nem szabad rabnak lennie többé!

Narrátor 3.

A fiatal Ferenc József, aki sem győzni nem tudott, sem béketárgyalásra nem volt hajlandó, segítségért fordult Miklós cárhoz. 1849 júniusában Paskievics herceg vezetésével keletről megindult 194 ezer orosz, Haynau vezetésével nyugatról 83 ezer osztrák, s a Délvidéken állt Jellasics 44 ezer embere.

Versmondó 1.

Hová lett a tarka szivárvány az égről?

Hová lett a tarka virág a mezőkről?

Odavan mind! Csak az emlékezet által
Idéztetnek föl, mint halvány síri árnyak.

Narrátor 2.

Mit kezdhettek ilyen túlerővel szemben Görgey 152 ezer legyengült, szétszórt honvédje?! Augusztus 13-án megtörténik a világosi fegyverletétel. Ferenc József felfüggeszti a magyar alkotmányt, Haynau megkezdi a bosszúállást. Kossuth a koronát Orsovánál elássa, a kormánnyal együtt Törökországon át menekül, Széchenyi a döblingi elmeógyógyintézetbe kerül, Görgey kegyelmet kap, tizenhárom tábornokot Aradon kivégeznek.

II. rész

Zene – Carl Maria von Weber: Andante és magyar rondó

(Aláfestésként addig szóljon a zene, amíg a narrátor elmondja a halálra ítélték nevét, nem folytatja a krónika mondását... Így következtek el lassan az utolsó órák.)

Narrátor 1.

A tizenhárom vértanú tábornok utolsó óráinak történetét a krónikás vetette papírra. Tárgyilagos, hüvös stílusával idézte fel a szorongás, a reménytelenség perceit, csak akkor forrósodott át az írás, amikor az aradi események tragikus sodra ellenállhatatlanul ragadta magával a tollát.

1849. szeptember 21-én Pöltenberg Ernőt kihallgatták. Ernst hadbíró alezredes a császár nevében még aznap kihirdette az első ítéleteket. Kiss Ernő altábornagyra golyó, gróf Vécsey Károly tábornokra kötél általi halál várt.

Fiúhang 1.

Az erre következő napon a többiekre került sor. Kötél általi halálra ítéltetett:

Aulich Lajos tábornok

Damjanich János tábornok

Gróf Dessewffy Arisztid tábornok

Knézich Károly tábornok

Lahner György tábornok

Gróf Leiningen-Westerburg Károly tábornok

Nagysándor József tábornok

Pöltenberg Ernő lovag, tábornok

Török Ignác tábornok

Lázár Vilmos ezredes

Schweidel József tábornok ítélete golyó általi halálra szólt,

Gáspár András tábornokot tizenkét esztendei várfogságra ítélték,

Lenkey János tábornok felett nem ítéleztek, mert a fogság ideje alatt megőrült.

Fiúhang 2.

Valamennyit felségsértés és hűtlenség büntetével vádolták. Az ítéleteket Haynau elé terjesztették jóváhagyás végett.

Narrátor 1.

A rabok a börtönben nyugodtan, méltóságteljesen viselkedtek. Aulich kedves Horátiusát olvasgatta, Leiningen naplót írt, a többiek olvasgattak, családi ügyekkel foglalkoztak.

Így következtek el lassan az utolsó órák.

Narrátor 2.

Október 5-ére virradt. Az éjjel Nagysándor József rosszul aludt. Verítékben fürödve, hidegrázósan ébredt. Gyorsan megmosakodott, aztán megnyugtató szivarra gyújtott. Később a főporkoláb kis kertjéhez nyíló ablakhoz lépett. Az őszi reggel már ott találta a főporkolábot. A lombjavesztett bokrok között matatott, rövid pálcikákat nyesett.

Fiúhang 3.

Mi az ördögöt csinál?

Narrátor 2.

A főporkoláb pedig számolni kezdte a pálcikákat. Mikor tizenháromig jutott, a fölöslegeset elhajította, és bement a lakásba.

Fiúhang 3.

Szent Isten!

Narrátor 2.

A tábornok hátrahőkölt, eszébe jutott egy régi hadbírószági tárgyalás. Négy hatalmas lépéssel az ötvenes szoba ajtajánál termett, amely mögött Knézich Károly várta a sorsát. Fojtott hangon átszólt:

Fiúhang 3.

– Károly, ma halálra ítélnék!

Fiúhang 4.

– Honnan gondolod?

Fiúhang 3.

– A főporkoláb a kertben tizenhárom vesszőt nyesett. Most láttam. Régi szokás szerint a hadbíró eltöri a pálcákat, és a lábunkhoz hajítja. Ezzel jelzi, hogy a kegyelem Istennél van.

Narrátor 1.

Nagysándornak igaza volt. Reggel nyolc óraker egymás után a hadbírószág elé szólították őket. Ernst felemelkedett, idegesen kotorászott papírjai közt, aztán megszólalt.

Fiúhang 1.

Ítéletet hirdetek, öfelsége I. Ferenc József király és császár nevében! Az ítéletet báró Haynau öxellenciája, császári és királyi tábornagya, a magyarországi és erdélyi hadak főparancsnoka megerősítette, végrehajtását elrendelte. ... Főbüntetés kötélt általi halál!

Narrátor 3.

Az ítéletek híre szinte megfoghatatlan módon pillanatok alatt elterjedt a kazamaták rabjai között. Izgatott suttogásoktól, falkopogtatásoktól lett hangos az egész börtönrendszer. A rabok szervezkedtek, lázadásra készültek, meg akarták rohanni az őrséget. Howiger várparancsnok kemény napiparancsral lépett fel.

Narrátor 2.

Az ostromállapotot Arad városára is kiterjesztették. Őrjáratok bakancsai koppantak az utcákon, az őrségeket megerősítették, a környéken is kisebb katonai egységek cirkáltak. A tábori tüzéség az új-aradi országúton állomásozott teljes készenlétben, a vártüzekek égő kanóccal álltak a sáncok ágyúi mellett.

A hóhér félt, hogy a magyar szabadságharc valamely csoda folytán mégis feltámad, és meghiúsítja az ítéletek végrehajtását.

Narrátor 3.

A kivégzéssel kapcsolatos előkészületek tovább folytak. A Maros-part kopasz fűzfái szomorúan bólogattak, a néptelen utcákat rémült hallgatás nyomasztotta. Már elterjedt a városban a hír: a tizenhárom hőst hajnalban kivégzik.

Takarodót vertek a városban. A tizenhármak utolsó éjszakája fölött a gömbölyűre hizott hold virrasztott, de virrasztottak a zárt kapuk mögött az aradiak, virrasztott a vár fegyverben tartott őrsége és virrasztottak a tábornokok is. Egy élet számadását rótták, utolsó dolgaikról intézkedtek.

Narrátor 2.

6-án hajnali két óraker a papok megindultak a vár felé. Időnként őrjáratok kiáltottak rájuk, azután egyikük háromszor erősen megzörgette a várkaput. A várkaplán szobájában gyülekeztek, felöltötték a karinget, a stólat, fejükre tették a birétumot, aztán elsiettek a főörházba, ahol elvégezték papi kötelességüket.

Zene (Carl Maria Weber: Andante és magyar rondó – aláfestésként végig)

Narrátor 1.

Közben reggel lett. Tompa dobpergés hallatszott, nyomán megbolydult az egész vár. Készülődtek a kivégzéshez. Hat óra tájt sortűz dördült. Ekkor végezték ki a kegyelemből golyó általi halálra ítélt négy tábornokot. A lövések Kiss Ernő, Schweidel, Dessewffy és Lázár életét oltották ki.

Damjanich elgondolkozva nézett ki az ablakon a hang irányába.

Fiúhang 1.

– Megkezdődött... Ők már túl vannak rajta. Mi következünk.

Narrátor 2.

A Wocher-czred zászlóalja visszaérkezett a várba. Parancsnokuk, Tichy őrnagy gyors szemlét tartott, aztán a főporkolábnak adott parancsot.

Fiúhang 2.

– Vezesse elő az elítélteket!

Narrátor 2.

Tichy őrnagy újabb parancsára megindult a menet. Elöl zárt alakzatban két század gránátos, a menet végén szintén egy század, közöttük húsz-húsz bakától közrefogva az elítéltek.

A vár Arad felé néző főkapuján fordultak ki, a hídon át Zsigmondháza, Új-Arad felé tartottak. A környéken mindenféle lovas járőrök cirkáltak. Az új-aradi utat egy osztály Fiquelmont-dragonos zárta el.

Narrátor 3.

Fél óra múlva értek Bíró Imre zsigmondházi birtokos kaszálójára. Az úttól nem messze ott feketedtek a bitófák, kilenc durva facölöp, alattuk a kis zsámoly. Az akasztófák előtt megállt a menet. Tichy parancsára a zászlóalj háromszöget formált az elítéltek körül.

Narrátor 2.

Fél hétkor Tichy elrendelte a halálos ítéletek fölolvását. Zinner hadbíró előlépett. Kopott fahangon gyorsan eldarálta mondanivalóját, a porkoláb előírás szerint fennhangon háromszor kiáltott.

Fiúhang 3.

– Adassék kegyelem az elítélteknek!

Narrátor 2.

Tichy háromszor válaszolt.

Fiúhang 2.

Istennél a kegyelem!

Narrátor 2.

A főporkoláb ekkor a hóhérhoz fordult.

Fiúhang 2.

Az elítélteket átadom. Teljesítse kötelességét.

Narrátor 1.

A papok térdre esve, arcukat elföldve hangosan imádkoztak, a jobb érzésű osztrák tiszték is elfordultak, az idegen bakák szemében könny csillogott. A mézárálás látványától néhány katoná rosszul lett.

Narrátor 2.

A hóhér aztán tisztelegve jelentette Tichynek.

Fiúhang 3.

– Őrnagy úr! Az ítéletet végrehajtottam!

Narrátor 2.

A tizenhárom hős tábornok sorsa tehát elvégeztetett, s következett a befejező komédia. Tichy vezényszava hallatszott.

Fiúhang 2.

Imához! Térdre!

Narrátor 2.

Az osztrák, a cseh és a lengyel legénység halkán mormolta az imát, aztán a zászlóalj elvonult.

Narrátor 1.

Nyolc óra tájban bevonták a járőröket, az őrségeket. Arad népe sűrű tömegben sietett a vértanúk vesztőhelyére, a magyar golgotához. Az aradiak gyászoltak. Ekkor keletkezett az a német nyelvű megemlékezés, amit Vécsey tábornok özvegye őrzött meg: Pannónia! Vergiss Deine Toten Nicht, Als Kläger Leben Sie!

A kilenc szó minden egyes kezdőbetűje egy-egy mártír nevének kezdőbetűjével azonos: Pöltenberg, Vécsey, Damjanich, Török, Nagysándor, Aulich, Knézych, Leiningen, Schweidel.

Pannónia! Ne feledd halottaidat, vádlóként élnek ők! – szól magyar nyelven a megemlékezés.

III. rész

Versmondó 1.

Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higgyen, hogy ez történt?
És e beszédet nem veszi
Egy örült rémülésteli,
Zavart ész meséjének?

Zene – Liszt Ferenc: Les Préludes

Versmondó 2.

... Elegendő
harc, hogy a múltat be kell vallani.
A Dunának, mely múlt, jelen s jövőendő,
Egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
Békévé oldja az emlékezés
S rendezni végre közös dolgainkat.
Ez a mi munkánk: és nem is kevés.

A MŰSORBAN FELHASZNÁLT IRODALOM

Petőfi-versek: Az álom; Élet vagy halál; A székelyekhez; A téli esték; Szörnyű idő
József Attila: A Dunánál
Vörösmarty Mihály: Magyarország címere
Vitányi János: Híven a halálig, Móra Kiadó, 1960.
Magyar idézetek könyve. Officina Nova Kiadó, Budapest 1991.
Rendületlenül (A hazaszeretet versei). Officina Nova Kiadó, Budapest 1989.

SZERZŐINK, MUNKATÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tisztelettel kérjük szerzőinket, hogy kéziratukat a szerkesztőség címére küldjék: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. A borítékra feltétlenül írják rá, hogy *kézirat*. Csak „gépet”, 8–10 lapnál nem nagyobb terjedelmű kéziratokat fogadunk el. A kéziratot kettes sortávolsággal, normál géppapíron, a „gépelési hibák” gondos javításával, a felhasznált szakirodalom pontos feltüntetésével (szerző, cím, hely, kiadó, lapszám) kérjük. A cikkben előforduló rajzokat, illusztrációkat viszont műszaki rajzlapra készítsék, gondos kivitelezésben. Amennyiben lehetséges, floppy-t is kérünk.

Szíveskedjenek külön lapra fölírni *beosztásukat, munkahelyük, iskolájuk pontos nevét, helyét, valamint irányítószámot lakcímüket.*

Felhívjuk továbbá szerzőink figyelmét, hogy másodközlésre nem vállalkozunk, hozzáuk küldött írásaikat más folyóiratban nem publikálhatják. Szerkesztőségünkönél is érvényes az az általános gyakorlat, hogy kéziratot nem örzünk meg és nem is küldünk vissza.

A SZERKESZTŐSÉG

SZELE BARNA

adjunktus

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola

Debrecen

A debreceni református nőnevelésről, tekintettel a tanítónőképzésre

A tanítónőképzés szorosan összefügg a nőneveléssel. A lányok oktatására évszázadokon keresztül nem fordítottak olyan gondot általánosságban, mint a fiúkéra.

A régióban a XIX. század második felében indult meg a lányok oktatása szervezett formában. A tanítók kezdetben nők voltak, de később helyükre férfi praeceptorok álltak.

A lányok oktatásra való felkészítésének igényét az álmosdi 1806-os Ratio kimondta, bár megvalósulására még évtizedekre volt szükség.

Az angolkisasszonyok elnevezésű katolikus apácarend 1856-ban Pesten nyitotta meg az első tanítóképző intézetet.

Debrecenben a református egyház 1830-ban leánynevelő intézet felállítását határozta el, s az iskola céljaira megvásárolta az ún. Halmágyi házat. (Czepléd, Kossuth utcában)

1838-as megalapítását követően jó híre nemcsak a városban terjedt el, hanem a környék előkelő családjainak lányai is fokozott érdeklődést tanúsítottak.

1859-ben az intézmény újjászervezésére került sor, ekkor új tantervet is bevezettek.

1874-ben a református egyház Dóczy Gedeont, korábban Miskolcon, majd Sárospatakon működő igazgató-tanítót hívta meg a leányintézet vezetőjének.

Az előírt tantárgyakon kívül az idegen nyelvek, zene, tánc tanítására is nagy gondot fordítottak.

1882-ben varrósiskola, majd női kereskedelmi iskola kezdte meg működését.

Az iskola igazgatótanácsa, élén Kiss Albert elnökkel, megérti a kor kívánalmait, és 1899-ben megalapítja a tanítóképzőt, melynek tانتestülete a felsőbb leányiskola tanári karából tevődött össze. Növendékei pedig a leányiskola felsőbb évfolyamaiból kerültek ki.

A századforduló évében valamennyi évfolyam beindításával a tanítónőképző teljesen kialakult.

A tanulók száma osztályonként 28-34 fő, a tanároké 8-12 fő. Az intézet nevelőtestülete minden lehetséges eszközt felhasznált, hogy a tanulók tudását gyarapítsa. Ezt a célt szolgálta a már 1899-ben életre hívott Önképző Kör, valamint az utazások, tanulmányi kirándulások rendezése.

Az igazgatótanács elnöke, Kiss Albert 1908 őszén elhunyt. utódja K. Tóth Kálmán, majd Szele György lelkész.

„Dóczy bácsi” 40 éves működés után 1908-ban nyugállományba vonult, utóda Nagy Gyula.

Programjának központi gondolata a tanítóképző és a leánynevelő különválasztása.

Terve 1908 őszétől megvalósult. A képző 6 rendes és 3 óraadó tanárral önállóan megkezdte munkáját. A szétválás megtörtént, de a két intézmény a későbbiekben is egy épületben maradt.

Az 1926/27. tanévben az igazgatón kívül 7 rendes, 4 óraadó és 2 gyakorlóiskolai tanítónő tevékenykedett, ekkor a növendékek száma a tanítónőképzőben 170 fő, a gyakorlóiskolában 71 fő.

Az intézet megalapítása óta az oktatás sarkalatos kérdése a növendékek gyakorlati képzése. F. Kiss Árpád, a pedagógia tanára a korszerű pedagógia minden lehetséges eszközét felhasználta.

A IV. és V. osztályos tanulók a gyakorlóiskolában mintatanításokat figyelték meg, és ők maguk is végeztek a tanítók vezetésével bemutató tanításokat.

A képzés szerves része volt a tanulmányi séta, kirándulás.

1923-ban alakult meg az Ifjúsági Leányegyesület, melynek célja a szociális gondozás meg-
náltása, valamint az iskolán kívüli népnevelés munkájának előkészítése.

1922-ben alakult az Ifjúsági Vöröskereszt Egyesület.

Nagy gondot fordítottak a növendékek testi nevelésére. Télen a jól felszerelt tanteremben, ta-
vasztól az udvaron gyakoroltak nemcsak a tanítóképző, hanem a gyakorlóiskola tanulói is. Torna-
vizsgák, iskolai ünnepélyek alkalmával bemutatott gyakorlataik rendszerint nagy tetszést arattak.

Énekkaruk sikerrel szerepelt az ünnepélyeken.

Rajzban és női kézimunkában szintén sok megbecsülést szereztek.

Az intézmény gazdag könyvtára a növendékek irodalmi és tantárgyi ismeretét bővítette.

A Református Kollégium egyházkerületi közgyűlése 1948. augusztus 25-i 122/a határozatával
szervezeti keretbe tagolta. Gimnáziumának felső tagozatából és a polgáriból állami általános iskola
lett, leánygimnáziuma azonban folytatta tevékenységét.

1948 szeptemberétől már a tanítónőképző nem indított új osztályt, így fokozatosan megszűnt
leánylíceumával együtt.

1952. július 3-án a református egyház a Dóczy Leánynevelőintézetet az állam részére fel-
ajánlotta, és ezzel lezárult egy korszak. Csaknem fél évszázados működése alatt közel 1500 jó felké-
szültségű tanítónőt bocsátott ki az intézmény, méltán bizonyítva a korszerű nőnevelés, tanítónőkép-
zés feltétlen szükségességét.

FORRÁSOK, IRODALOM

1. A Debreceni Református Kollégium története. Kiadja: A Magyarországi Református Egyház Zsinati
Irodájának Sajtóosztálya, Bp. 1988.

2. Dr. Fehér Erzsébet: Az oktatás és nevelés története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1995.

3. Mann Miklós: Oktatáspolitikai és iskola a 19-20. században. In: Iskola a magyar társadalom történeté-
ben. Országos Pedagógia Könyvtár és Múzeum, Bp. 1996.

4. Dr. Szekerczés Pál: Adalékok a debreceni tanítóképzés 1869–1959 közötti fejlődéséhez. In: Iskolakul-
túra, MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága, 1992.

KEDVEZMÉNYES AKCIÓ!

Szíves figyelmükbe ajánljuk olvasóinknak a Módszertani Közlemények régebbi számainak
kedvezményes árusítását az alábbiak szerint:

1995-től	1997-ig	300 Ft/év
1998-tól	1999-ig	500 Ft/év
2000–		600 Ft/év

Ezzel a lehetőséggel minden érdeklődő élhet!

A SZERKESZTŐSÉG

DR. FÜLE SÁNDOR

ny. főiskolai tanár

Budapest

Ködöböcz József: Lakóhelyünk Sárospatak és körzete

LAKÓHELYISMERETI TANÍTÁSI SEGÉDKÖNYV

Az alapos kutató új könyve – az előző nagyszámú értékes munkái között is – kiemelkedő alkotás. Sárospatakról és körzetéről ilyen átfogó munka még nem jelent meg. Az olvasók ebből a könyvből rendkívül sokat tanulhatnak. A gyermekek, a fiatalok tanáraik irányításával megtanulhatják a Sárospatakon élő, tanuló, tevékenykedő jeles magyar elődöktől az igazi haza- és népszerűtetet. Az olvasók a példák tömegével ismerkedhetnek meg, melyek azt tanúsítják, hogy munkával, alkotásokkal, ha kellett, harcokkal járultak hozzá egy-egy település, az egész ország előrehaladásához, fejlődéséhez. Az újrakezdés, az oly nehéz időkben is a túlélés, a szívós kitartás mintái a könyv egészében megtalálhatóak.

Ködöböcz József a könyv előszavában kimondja: *azt szeretné elérni, hogy a mai, a holnapi gyermekek, fiatalok eredményesebb neveléséhez, a pataki nevelőmunka szellemének megismertetéséhez hozzájáruljon.*

A könyv 11 fejezete mutatja, hogy a szerző igényes és nagy munkára vállalkozott. Az első három fejezet a lakóhelyismeret tanításához szükséges alapvető tudnivalókról szól. Majd a negyedik fejezet nemzetünk történelmében Sárospatak helyéről, jelentőségéről összegez fontos ismereteket. Az ötödik fejezet teljes feldolgozását adja Sárospatak történelmi emlékeinek, látható és tanulmányozható értékeinek. A hatodik fejezet Sárospatak az irodalom témában meggyőző bizonyítékait adja annak, hogy ezt a várost mindig az igazi magyar és európai műveltség szelleme töltötte be. A hetedik fejezet Sárospatak és az ének-zeneművészet, a nyolcadik fejezet a pataki szellem, a kilencedik fejezet Sárospatak híresebb emberei, neveltjei témában ad fontos ismereteket, kitűnő áttekintéseket.

A tizedik fejezetben a szerző Sárospatak 20. század végi művelődési tevékenységét dolgozza fel. Nem hiányoznak a legfrissebb és a sokatmondó adatok sem. Valamennyi sárospataki nevelési-oktatási intézmény, közművelődési intézmény, keresztyén egyház, civil szervezet, közösség, alapítvány működéséről lényeges tudnivalókat olvashatunk. A tizenegyedik fejezetben Sárospatak helye a magyar művelődés történetében témáról van szó. A könyvben leírtak mindenkit meggyőznek arról, hogy Sárospatak nagy területnek és kiterjedt rétegnek volt a világitótornya. Remélhetőleg ez az új évezredben is így lesz. A könyv befejező részében Sárospatak körzetéről (Bodrogolaszító Zalkodig) olvashatunk sokak által eddig nem ismert tényeket.

Ennek a könyvnek az olvasását nehéz abbahagyni. A leírt tények, a szerző világos, hatásos elemzései, reális értékelései gondolkodásra készítetnek. A könyv olvasása közben belátható, hogy Sárospatak a magyar települések sorában valóban gyöngyszem! Évszázadokon keresztül nagy hatással volt Magyarország politikai életére, a magyar művelődés alakulására. A szerző számtalan tény-nyel bizonyítja, hogy Sárospatak szerves része és támogatója volt az előremutató magyar törekvéseknek.

Miről szól részleteiben Ködöböcz József alkotása? A Pataki „mivolt”-ról, Sárospatak kialakulásáról, földrajzi helyzetéről, történetéről, fontosabb települési jellemzőiről. A leírtak alapján minden olvasó szinte láthatja, hogy ez a különleges település rendkívül szerencsés helyen és sokrétű természeti szépség között (a zempléni „Sátoros” hegyek közelében, a Bodrog partján) alakult ki. A honfoglaló magyarok első csoportjai azonnal felismerték a táj értékeit. Itt korán megtelepedtek, és környékét is benépesítették. A könyvben bővebben olvashatunk arról, hogy Árpád fejedelem „Pata-

kot” *Ketel vezérnek* adományozta. A Ketelpataka név először Patak névre alakult, majd kibővült az ingoványos környékre utaló „Sáros” előtaggal.

Lenyűgözőek a város gazdasági, kulturális, várostörténeti fejlődéséről olvasható adatok. Ezek egészen az 1999. évig mutatják be a tanulságos fejlődéstörténetet. A város gazdasági szerepét (bányák, bortermetelés, kert- és fazekaskultúra stb.) bemutató alfejezetek tényei a tájékozatlanabb olvasó által alig-alig ismertek. Az iskolai környezetismeret oktatása során a könyvből is sok ismerettel és a településhez, a hazához kötődő érzelmekkel gazdagíthatók a tanulók, a gyermekek.

A szerző a város művelődéstörténetének fejlődését részletezi a legjobban. Határozottan vallja, hogy Patak a magyar művelődésben különösen fontos szerepet töltött és remélhetőleg tölt is be. A XV. század végi pataki iskoláról, a református kollégiumról, a teológiáról, az 1857-ben indult híres pataki tanítóképzésről, a pataki nevelés jellemzőjéről, értékeiről és hagyományairól irtak egyértelműen bizonyítják, hogy Patak méltó a „Bodrogparti Athén” elnevezésre is.

Ködöböcz József a pataki művelődés halkszavú, szerény harcosa. Rendkívüli tudással, akaratlansággal, kitartással, erős hittel, meggyőződéssel végzi minden munkáját. Ezek a tulajdonságai a könyv egészében megmutatkoznak.

A könyv 77. oldalától lebilincselő tény- és érzelemgazdagsággal ír Patakról, mint szellemi várról, a magyar nemzeti művelődés és haladó gondolkodás egyik fontos bástyájáról. Megfogalmazza (szerintünk ez a könyv legfontosabb gondolata): *Sárospatak nagy érdeme, hogy a magyar nép, elsősorban – mint a vidék központja – az északkeleti országrész népe számára felemelkedési, művelődési lehetőséget biztosított, a táj népi kultúráját az európai kultúra részévé tette... munkásságával a magyarság fennmaradását is szolgálta.*

A szerző a könyv számos részében foglalkozik *I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna* Patakra és környékére ható áldásos tevékenységével. A könyvben még nem szerepelhet az a tény, hogy 2000. októberében Lorántffy Zsuzsanna születésének 400 éves évfordulóját, egy nemzetközi konferencián Patakon ünnepeltük. A konferencia anyaga két kötetben megjelent, és sokat nyújthat Sárospatak és körzete történetének tanításához. (Erdély és Patak fejedelemszövegei, Lorántffy Zsuzsanna. I-II. kötet. Szerk.: Tamás Edit. Sárospatak, 2000.)

Ködöböcz József könyvében sokat ír a református kollégium és a Comenius Tanítóképző Főiskola történetéről. Ez utóbbival kapcsolatosan büszkén említi, hogy 2000. január 1-jétől ez a főiskola a Miskolci Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karaként működik.

A könyvben megismert tények alapján meggyőződésünk lehet, hogy a sárospataki művelődés, és ennek hatására egy nagyobb terület gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődése a XXI. század elején biztos alapokon áll. Ez jó érzéssel töltheti el azokat, akik – a könyvben bemutatott elődök példáját is követve – napjainkban küzdenek a művelt Magyarországért, azon belül Sárospatak és körzetének műveltségéért, azért, hogy itt gazdag és boldog magyar települések legyenek. Biztosítsák az ifjúság, a magyar emberek, az Európai Unió népeinek szintjére történő felemelkedését. Ködöböcz József a ma is küzdők, a használni akarók közé tartozik! Könyvével ezt meggyőzően bizonyítja.

A könyv (281. oldalán) a szöveget kiemelve írja. Az elérendő cél mindig így volt: *hűség a hithez, a haza ügyéhez, a közösség hagyományaihoz, a használni akarás, a nép, a nemzet, az ember szolgálata.*

Biztosak lehetünk abban, hogy a Sárospatakról és körzetéről írt kiemelkedően értékes könyv eléri célját, nagy hasznára lesz a 21. századi magyar nevelésnek.

Ködöböcz József: Lakóhelyiink Sárospatak és körzete. Sárospataki Népfőiskolai Egyesület. Sárospataki Nyomda Kft. Sárospatak, 2000. 331. p.

Gáspár László–Kelemen Elemér: Neveléstörténet problémátörténeti alapon

Kelemen Elemér így írt a könyv születéséről: „E sajátos problémátörténeti felépítésű neveléstörténeti tankönyv gondolata Gáspár Lászlóé volt, beszélgetéseinkben célirányosan és kitartóan kért és biztatott az együttműködésre. Az együtt kezdett munka nyomasztó terhe azonban már rám maradt; az utolsóknak készülő bevezetés egyben fájdalmas nekrológ, tisztelegés az elhunyt szerzőtárs emléke előtt.”

A tankönyv szerzői arra vállalkoztak, hogy rendszerezetten áttekintsék azokat a fejlődésvonalakat, amelyek meghatározó szerepet játszottak a nevelés formáinak, eszméinek, törekvéseinek, intézményeinek és hatásainak történetében. A fejlődésvonalakat a két szerző együtt válogatta ki, amelyeket az eredet, a kibontakozás, a mai állapot és a reálisan belátható közeljövő egységében kívántak bemutatni. Ez tette lehetővé, hogy a neveléstörténeti fejleményeket jelenkor-történeti, összehasonlító pedagógiai megállapításokkal kössék össze. A mai problémákat a történeti előzmények, a nemzetközi és a hazai viszonyok figyelembevételével kívánták megjeleníteni.

A két szerző célja, hogy az oktatók és a hallgatók tájékozódhassanak a nevelés és a nevelésügy bonyolult viszonyaiban, hogy reálisabban tudják megítélni az előrelépés tényleges akadályait és lehetőségeit. Az elemzés „történeti” és „szinkron” metszeit úgy kapcsolták össze, hogy mind a problémátörténeti szálak, mind az egyes fejlődésvonalak kölcsönhatását tükröző korszakok jól láthatóan jelenjenek meg, hogy önmagukban is, egymással összefüggésben is értelmezhetőek legyenek.

Mint Kelemen Elemér írja: „Az időközben magára maradt szerző – szerkesztőként – némileg eltér az eredeti elgondolástól akkor, amikor formálisan is elkülöníti egymástól kettejük külön-külön végzett (és már meg nem vitathatott, össze nem csiszolható) munkájának eredményét, miközben bízik a közös elgondolás tartalmi és logikai egységet teremtő erejében”.

Az első hat fejezetet Gáspár László tanulmányai alkotják, amelyek az egyetemes neveléstörténet időben és földrajzilag tágabb térségeiben mozognak.

- A nevelés eredete és alapformáinak történeti fejlődése
- Gyermekkortörténet
- Az iskolahálózat horizontális és vertikális kiépülése
- A pedagógusszakma kialakulása és differenciálódása
- A modern pedagógiai eszmerendszerek alakulása
- A három modern iskolaforma elkülönülése

A kötet ugyancsak hat fejezetre tagolódó második részében elsősorban magyar vonatkozású problémátörténeti írások találhatóak:

- Hagyomány és modernizáció
- Az oktatási törvényhozás nemzetközi tendenciái és hazai története
- A magyarországi tanügyigazgatás áttekintése
- Állam, egyház, iskola a magyar nevelés történetében
- Az oktatásügy nemzeti jellege
- A magyarországi pedagógusképzés története, különös tekintettel az óvó- és tanítóképzés történetére.

A közösen tervezett zárófejezet megírására, azaz a következtetések megfogalmazására és a tanulságok összegzésére azonban már nem futotta, mert Gáspár László 1998. június 13-án meghalt. Kelemen Elemér az előszó végén így fogalmaz: „Ezt az adósságot – egy újabb kiadás reményében – talán egyszer majd lesz még módom törleszteni.” Kívánjuk a szerzőnek, hogy terve megvalósuljon.

A kötet fejezetei végén tanulságosak az ismétlő-rendszerező kérdések, az ajánlott irodalom, melyet a kollégák továbbképzéseik folyamán haszonnal forgathatnak, de a könyvet egyúttal olvasmányossága miatt is jó szívvel javasoljuk.

A könyv a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával, a Felsőoktatási Pályázatok Irodájának a felsőoktatási tankönyvtámogatás programjának keretében készült.

Okker Kiadó Kft., Budapest, 1999, 186 p.

DR. DOMONKOS JÁNOS
Fővárosi Iskolaszanatórium
Budapest

A millenniumi zászlók

Államiságunk ezredik évfordulója tiszteletére legjelentősebb hazai esemény falvainkban, városainkban a millenniumi zászló átadása volt. A zászlóátadások sora a 2000. év elején kezdődött, és a 2001. év augusztus 20-án fejeződik be. Eddig az ország több mint 1600 települése jelezte, hogy igényt tart a farkasfogszerű díszítéssel ellátott, igényes, szép anyagból készült törtfehér színű lobogóra, a magyar kormány ajándékára. A zászló – amelynek előállítási költsége negyvenezer forint – közepébe a Magyar Millennium 2000 felirat van hímezve, és egy sugárkévében a magyar koronás címer helyezkedik el. A zászlóátadási ceremóniát Magyarországon csaknem mindenütt nagyszabású ünnepséggel kapcsolták össze.

„Szép vagy ó hon, bérc, völgy változnak gazdag öledben,
Téridet országos négy folyam árja szegi,
Ám természettől mind ez lelketlen ajándék:
Naggyá csak fiaid szent akarátja tehet.”

E sorokat Vörösmarty hagyta ránk „Magyarország címere” című költeményében. A millenniumi évet ünnepeelve fel kell tennünk a kérdést: Mitől Haza a Haza? Amikor a költők a szülőföldről énekelnek, nemcsak a természeti csodákról szólnak, hanem valami többről is. Idézzük csak Tamási Áron halhatatlan mondatát: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” A Haza csak akkor válik Hazánkká, ha otthon vagyunk benne.

A zászló – lengjen épületen, magas tornyon vagy gyermek kezében – felemeli a tekintetet. Erőt, önbizalmat, biztonságot ad. Mostani ünnepeink középpontjában egy lobogó áll, amely méltó formában fejezi ki múltunkat, és reménnyel tölti el jövőváró szívünket-lelkünket. E zászló jelképe a magyar nemzetnek és ezer éves államiságunknak. Történelmi zászlóinkat hitelesítették s megszentelték a szabadságért, a felemelkedését vívott küzdelmek. A Millenniumi Zászló minden harcunkra emlékeztet, de békében született, s reményteli jövőnket fejezi ki.

Ha az államalapító Szent István király nem lett volna, ma csak a történelemkönyvek emlékezhetnének meg a magyar nemzetről. Ezeréves történelmünk üzenete, hogy van, amikor meghalni, és van, amikor élni kell tudni a magyar hazáért. Ma élnünk kell tudni érte. A millenniumi emlékHzászló átadások ünnepségei arra ösztönöznek, hogy napjainkban tenniakarásunkkal, szavaink tisztaságával és álmaink erejével tudjuk megállni helyünket a világban. Egy olyan Magyarország megteremtésén fáradozunk ma, ahol nem mások szabják meg cselekedeteiket, nem mások álmodják álmainkat. Végre csakugyan saját kezünkbe vehetjük sorsunk irányítását.

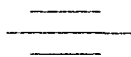
A Gödöllő-közei településen, Kókán 1985 óta negyven főt – köztük harminc ügyeskezü varrasszonyt – foglalkoztató zászlóvarroda működik. A Poliiform Bt. azóta több százezer zászlót készített, főként külföldre. A társaság alapító tulajdonosa egyúttal Kóka község polgármestere.

Büszkék rá, hogy a magyar kormány őket bízta meg az összes millenniumi ünnepi magyar zászló, valamint a hozzá tartozó díszes zászlószalag és szép tartozékai elkészítésével. Kitesznek magukért. Méltók arra, hogy ők a magyar millenniumi zászlók szakavatott, hivatalos készítői.

Nagy és tiszteletre méltó millenniumi zászlókészítő munkásságukkal párhuzamosan kitűnő, nemzetközi rangra szert tett cégük, a Poliform Bt. A koronás és nemzeti színű lobogók mellett vállalják községek, városok, illetve templomok zászlóinak kivitelezését is.

Világszerte lengenek a különböző méretű zászlók, amelyek a kókai varrodából kerülnek ki. Kókán varrták a dán nemzeti szimbólumot, melyet Koppenhága főterén, a városház-kupola tetején lenget a szél. Kókán készült a svéd királyi palota nagyméretű zászlaja, de kókai eredetű zászló leng az F-16-os NATO vadászgépeken és több amerikai hadihajón. Hazai megrendelésre Kókán varrták a Budapesti Atlétikai Európa-bajnokság nemzeti zászlóit, majd a NATO-tagállamok budapesti tanácskozásán is Kókáról rendelt zászlók díszlegetek.

Az itthoni katolikus templomok közül a kókai templom Mária-kongregációs zászlója, a Szent István bazilikában a Szűz Máriát ábrázoló zászló és a most készülő Mátyás templom pápai és magyar templomi díszes zászlója is Kókán készült, akárcsak a patinás millenniumi zászlók.

DR. KARIKÓ SÁNDOR

főiskolai tanár

SZTE JGYTF Kar Neveléstudományi Tanszék

Szeged

In memoriam dr. Bereczki Sándor (1927–2000)

A volt tanítvány, utóbb már kolléga, valamint a SZTE JGYTF Kar vezetősége s a kar Neveléstudományi Tanszékének munkatársai nevében búcsúzom dr. Bereczki Sándortól. Megrendülten s mégis megnyugodva állok itt, a ravatálnál.

Megrendülve fogadtuk a szomorú hírt: Bereczki tanár úr nincs többé. Magam nehezen barátkozom meg a megmászhatatlan ténnyel, eltávozott közülünk az az ember, akivel 32 éve álltam kapcsolatban, kezdetben mint tanítvány, később mint kolléga. Úgy ismertem meg őt, mint hallatlan munkabírású, különleges energiákat kisugárzó tanáregyéniség, kiváló tudós és mindenre kitékintő oktatás- és kutatószervező vezető. Ha egyetlen szóban kellene összefoglalnom hosszú és eseménydús életpályáját, valamint egész személyiségét, akkor a hűséget tudnám megnevezni.

Hűség – először is a munkahelyhez, a főiskola pedagógiai tanszékéhez, ahol – még kimondani is sok – negyven esztendőn át dolgozott, részben mint tanszékvezető. Azután hűség magához a munkához, a tanításhoz és a neveléshez. Sokat mondó tény, Bereczki tanár úr, a nyugdíjba menés kezdetétől, 64 éves korától kezdve is még 7 éven át tanított, szervezett, s folytatta iskola- és neveléstörténeti kutatómunkáját, amely utóbbi tevékenységéből kiemelkedik a főiskolánk történetével foglalkozó, immár kordokumentum-értékű vizsgálódása. Nem túlzás a megállapítás: ő valóban olyan ember volt, aki szó szerint is élete utolsó leheletéig dolgozott, a tanítás és a nevelés könyörtelen, egyúttal csodálatra méltó szolgálójaként. És végül hűség legfőbb elvéhez s értékrendjéhez: a nevelés fegyelmezett, következetes és szakszerű végigvitelének szempontjához és követelményéhez.

Ehhez a értékhez s mércéhez élete végéig makacsul ragaszkodott, jöllehet ezért időként komoly összetűzésbe is került környezetével. Pedagógiai hitvallására és tevékenységére jellemző volt, hogy igen magas követelményeket támasztott tanítványai elé, igényességet várt el tőlük, miközben emberséges tudott maradni. Olyan tanáregyéniség tudott lenni, aki mindig nyitott szellemű volt

mások problémái iránt, s bár pedagógiai értékrendjét s nevelői szerepkörét soha nem adta fel, mégis mindig közvetlen viszonyt tudott teremteni tanítványával. Hadd idézzem talán legfontosabb és leggyakrabban hangoztatott életelvét: „Soha nem szabad feladni a harcot az igazságért és egy nemesebb célért!” Ez a vallomása számomra hiteles volt harminc évvel ezelőtt is, amikor még óráit látogattam. De ugyancsak az volt 1999-ben és 2000-ben, amikor kórházi ágya mellett ülve órákon át folytattunk már-már filozófiai mélységű beszélgetéseket.

Meglehet, a munkához és az elveinkhez való hűség mint erkölcsi erény manapság divatjamúlt, legalábbis megkopik. Mégis szeretném remélni, az ilyen érték s minta nem tűnik el véglegesen a pedagógia gyakorlatában, s mindig lesznek olyan pedagógusegyéniségek és talán mások is, akik föl vállalják a hűség erényének hiteles s éppen ezért hatásos képviselését.

Megrendülve, ám megnyugodva búcsúzom Bereczki tanár úrtól. Megnyugodva s megbékélve, mert bár tudom, a kór, mely alattomosan megtámadta, iszonyú fájdalmakat okozott neki, mégis volt ereje hozzá, hogy emberi méltósággal fogadja betegségét. Már súlyos beteg, s munkavégzésre képtelen ember volt, ám nyitottságot, érzékenységet mutatott a világ dolgai, változásai és a hétköznapi emberi küzdelmeink, valamint a művészet, kiváltképpen a zeneművészet csodálatos világa iránt. Ez a művészi s erkölcsi főgékonyasága, valamint szelleme szabad mozgása bizonyára átsegítette őt élete utolsó szakaszán, s kialakított benne valamifajta keser-édes derűt, irigylésre méltó nyugalmat s türelmet. Emberi méltósággal s a tapasztalt idős ember bölcsességével szemlélte s értékelte a világot s benne saját életpályáját, saját eredményeit s kudarcait.

Megnyugodva s megbékélve kísérik most utolsó útjára, mert becses gondolatait, pedagógiai elveit, erkölcsi értékeit mi, tanítványok sokasága, s talán mondhatom, kollégái visszük tovább. Azt hiszem, őrá is érvényesek Vörösmarty Mihály gyönyörű verssorai: „De aki ennyit élt, / Sír el nem temeti, / Sírját a hála szent / Kezekkel öleli.” Igen, kedves tanár úr, kolléga, hosszú életutad s áldozatos munkád után most megpihenhetsz, mi pedig emlékedet őrizzük.

TISZTELETTELJES KÉRÉS ELŐFIZETŐINKHEZ!

Bízunk abban, hogy továbbra is töretlen támogatói, előfizetői maradnak lapunknak. Ennek reményében kérjük minden kedves Előfizetőnket, régieket és újakat, hogy a 2001. évi előfizetési díjat, amely ettől az évtől 800 forint, az alábbi számlára befizetni szíveskedjenek: OTP Csongrád Megyei Igazgatóság, Szeged, Módszertani Közlemények, 11735005-20003933.

Köszönjük megértésüket és támogatásukat.

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KIADÓHIVATALA

Kiadja a Módszertani Közlemények Baráti Társasága
A kiadásért felel: *Dr. Siposné Dr. Kedves Éva*
Kiadóhivatal: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Telefon: 62 544-000/6346
Szerkesztőség: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.
Évente 5 alkalommal jelenik meg: Évi előfizetés díja: 800 Ft.
A címlapot tervezte: *Fischer Ernő*
Megjelent: 2500 példányban
Juhász Nyomda Kft. Szeged
Felelős vezető: *Juhász Péter* ügyvezető
ISSN 1219-0608

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KÖNYVTÁRÁNAK EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. Óraleírások és elemzések, 1967.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Németh István)
2. A pedagógusképző az „Olvasó népért”, 1969.
(Előszó: Fischer Ernő – Szerkesztő: Németh István)
3. Hazaszeretetre való nevelés, 1970.
(Előszó: Drien Károly – Szerkesztő: Németh István)
4. Petőfi az iskolában, 1972.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Hegedűs András, Miklósvári Sándor)
5. A korszerű matematikanitás néhány témaköre az általános iskolában, 1974.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
6. Kunstár Jánosné: Feladatgyűjtemény az általános iskolai ideiglenes matematika tantervhez, 1977.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
7. Az osztályközösség megismerése, 1981.
(Előszó: Gácsér József – Szerkesztő: Gácsér József)
8. Az orosz nyelv tanítása az általános iskola 4. osztályában, 1982.
(Előszó: Hanga Mária – Szerkesztő: Fülöp Károly, Lengyel Zsolt)
9. Gácsér József: Demokratizmus és általános iskola, 1985.
(Előszó: Dobcsányi Ferenc – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
10. Mágoriné Huhn Ágnes–Puskás Albert: Számítógép az általános iskolában, 1986.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
11. R. Molnár Emma–Vass László: Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához, 1989
(Előszó: R. Molnár Emma – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)

*

A Módszertani Közlemények Kiadóhivatala tájékoztatásul közli, hogy a könyvsorozatnak 9., 10. és 11. kötete még kapható. A 9. kötet ára 150 Ft, a 10. köteté 180 Ft, a 11. köteté pedig 200 Ft. Ha a 11. kötetet 10 példányban rendelik meg, 25 %-os árkedvezményt biztosítunk mindaddig, amíg a készlet tart.

A megrendeléseket postai levelezőlapon a következő címre kérvénk: *Módszertani Közlemények Kiadóhivatala, 6725 Szeged, Hattyas sor 10.*